

૩૪૪૮

ભાવનાબોધ.

(સામાન્ય તત્ત્વ દર્શાવવા માટે)

લખનાર,

(તત્ત્વોપદેશક.)

દોહરા.

જ્ઞાન દેવાન વૈરાગ્યમય,
ઉત્તમ જાણ વિચાર;
એ ભાવે શુભ ભાવના,
તે ઉત્તે ભવ પાર.

મને હક્ક સ્તાધિત.

અમદાવાદ

મામાની હવેલીમાં કુતાબદેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ
એજન્ટ્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણજીભાઈ ગંગાશામે છાપ્યો.

મૂલ્ય ૪ આના.

ઉપોદ્ઘાત.

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમાં પ્રવેશ છતાં ઉજ્જવળ આત્મા-
ઓનો સ્વતઃચેગ વૈરાગ્યમાં અંપણાવું એ છે. બાહ્યદષ્ટિથી જ્યાં
સુધી ઉજ્જવળ આત્માઓ સંસારનાં માર્ગિક પ્રપંચમાં દર્શાવે છે;
ત્યાં સુધી તે કથનની સિદ્ધતા ક્વચિત્ દુર્લભ છે; તોપણ સૂક્ષ્મ
દષ્ટિથી અવલોકન કરતાં એ કથનનું પ્રમાણ કેવળ સુત્રમંત્રે; એ
નિઃસંશય છે.

૨. એક નાનાંમાં નાનાં જંતુથી કરીને એક મહોન્મત હાથી
સુધીનાં સઘળાં પ્રાણીઓ, માનવિઓ, અનંદેવ દાનવિઓ એ
સઘળાંની સ્વાભાવિક ઈચ્છા સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત કરવામાં છે.
એથી કરીને તેઓ તેના ઉદ્યોગમાં ગુંથાયા રહેછે; પરંતુ વિવેક
બુદ્ધિના ઉદય વિના તેમાં તેઓ વિજય પામેછે, તેઓ સંસારમાં
નાના પ્રકારનાં સુખનો આરોપ કરે છે, અતિ અવલોકનથી એમ
સિદ્ધ છે કે તે આરોપ વૃથા છે. એ આરોપને અનારોપ કરવાવાળાં
વીરલાં માનવિઓ વિવેકના પ્રકાશવડે અદ્ભૂત પણ અત્ય વિષય
પ્રાપ્ત કરવા કહેતાં આવ્યાં છે, જે સુખ ભવવાળાં છે તે સુખ તે
સુખ નથી પણ દુઃખ છે, જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં મહાતાપ છે; જે
વસ્તુ ભોગવવામાં એથી પણ વિશેષ તાપ રહ્યો છે; તેમજ પરિ-
ણામે મહા તાપ, અતંત શોક, અને અતંત ભય છે; તે વસ્તુનું
સુખ તે માત્ર નામનું સુખ છે; વા નથીજ, આમ હોવાથી તેની

અનુરક્તતા વિવેકીઓ કરતા નથી. સંસારનાં પ્રત્યેક સુખવેડે
વિરાજિત રાજેશ્વર છતાં, પણ સત્ય તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાસાદી પ્રાપ્ત થવાથી
તનો ત્યાગ કરીને યોગમાં પરમાનંદ માની સત્ય મનઃવીરતાથી
અન્ય પાત્ર આત્માઓને ભર્તૃહરિ ઉપદેશે છે કે—

ભોગે રોગેભયં કુલે ચ્યુતિભયં વિક્તે, નૃપાલ્યાદ્રયં,
માને દૈન્યભયં વલે રિપુભયં રૂપે તરૂણ્યાભયં;
શાસ્ત્રે વાદભયં ગુણે સ્વલભયં કાયે કૃતાંતદ્રયં,
સર્વં વસ્તુ ભયાન્વિતઃ ભવિનૃણાં વૈરાગ્યમેવાભયં. ૧

ભાવાર્થ:—ભોગમાં રોગનો ભય છે; કુળને પડવાનો ભય છે;
લક્ષ્મીમાં રાજાનો ભય છે; માતમાં દિનતાનો ભય છે; અળમાં શત્રુનો
ભય છે; રૂપથી સ્ત્રીને ભય છે; શાસ્ત્રમાં વાદનો ભય છે; ગુણમાં અ-
ળનો ભય છે; અને કાયાપર કાળનો ભય છે; એમ સર્વ વસ્તુ ભય-
વાળી છે; માત્ર એક વૈરાગ્યજ્ઞ અભય છે. !!

મહા યોગી ભર્તૃહરિનું આ કથન સૃષ્ટિમાન્ય એટલે સઘળા
ઉજ્જવળ આત્માઓ સદૈવ માન્ય રાખે તેવું છે. એમાં આપ્તા
તત્ત્વજ્ઞાનનું દોહન કરવા ભર્તૃહરિએ સકળ તત્ત્વવેત્તાઓના સિદ્ધાંત
રહસ્યરૂપ અને સ્વાનુભવી સંસારશોકનું તાદૃશ્ય ચિત્ર આપ્યું છે.
એણે જેજે વસ્તુઓપર ભયની છાંયા પ્રદર્શ્ય કરી તે તે વસ્તુ સંસારમાં
સુખ્ય સુખરૂપે મનાઈ છે. સંસારનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય જે ભોગ તે
તો રોગનું ધામ ઠર્યું; મનુષ્ય હિંચ કુળથી સુખ માને તેવું છે ત્યાં
પડતીનો ભય દેખાડ્યો; સંસારચક્રમાં વ્યવહારનો ઠાઠ ચલાવવાને
હંડરૂપ લક્ષ્મી તે રાજા ઇત્યાદિકના ભયથી ભરેલી છે; કોઈપણ

કૃત્ય કરી યશો કીર્તિથી માન પામવું કે માનવું એમ સંસારના પામર જીવોની અમિલાપા છે તો ત્યાં મહા દિનતા ને કંગાળ્યતનો ભય છે; ખજ પરાક્રમથી પણ એવાજ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતા પામવી એમ ચાહવું રહ્યું છે તો ત્યાં શત્રુનો ભય રહ્યો છે; રૂપ કાંતિ એ ભોગીને મોહિનીરૂપ છે તો ત્યાં તેને ધારણ કરનારી સ્ત્રીનો નિરંતર ભયચાળીજ છે; અનેક પ્રકારે યુધ્ધી કાઢેલી શાસ્ત્રમળ તેમાં વિચાદનો ભય રહ્યો છે; કોઈપણ સાંસારિક મુખનો યુગ્મ પ્રાપ્ત કરવાથી જે આનંદ લેખાય છે તે ખજ મનુષ્યનો દિંદોને લીધે ભયાનિવત છે; જેમાં અંત પ્રિયતા રહી છે, એવી કાયા ને એક સમૂહ કાળરૂપ સિંહનાં મુખમાં પડવાના ભયથી ભરી છે. આમ સંસારનાં મનોહર પણ અપજ સાહિત્યો ભયથી ભરી છે. વિવેકથી વિચારતાં જ્યાં ભય છે ત્યાં કેવળ શોકજ છે, જ્યાં શોક હોય ત્યાં મુખનો અભાવ છે; અને જ્યાં મુખનો અભાવ રહ્યો છે, ત્યાં તેનો તિરસ્કાર કરવો યથોચિત છે.

યોગીંદ્ર ભર્તૃહરિ એકજ એમ કહી ગયો છે તેમ નથી. કાળાનુસાર મૃષ્ટિના નિર્માણ સમયથી ભર્તૃહરિથી ઉત્તમ, ભર્તૃહરિ સમાન, અને ભર્તૃહરિથી કનિષ્ઠ એવા અસંખ્ય તત્ત્વશાનીઓ થઈ ગયો છે. એવો કોઈ કાળ કે આર્ય દેશ નથી કે જેમાં કેવળ તત્ત્વશાનીઓનું ઉપજવું થયું નથી. એ તત્ત્વવેત્તાઓએ સંસારમુખની હરેક સામગ્રીને શોકરૂપ ગણાવી છે; એ એમનું અગાધ વિવેકનું પરિણામ છે. વ્યાસ, વાલ્મીકિ, શંકર, ગૌતમ, પાતંજળી, કપિલ, અને યુવરાજ મુદ્ધોદને પોતાના પ્રવચનમાં માર્મિક રીતે અને

સામાન્ય રીતે જે ઉપદેશયું છે, તેનું રહસ્ય નીચેના રાખ્દોમાં કંઈક
આવી બાંધે છે.

“અહો લોકો ! સંસારરૂપી સમુદ્ર અનંત અને અપાર છે.
એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો ! ઉપયોગ કરો ! !”

એમ ઉપદેશવામાં એમનો હેતુ પ્રત્યેક પ્રાણીઓને શોક
મુક્ત કરવાનો હતો. એ સઘળા રાનીઓ કરતાં પરમ માન્ય
રાખવા યોગ્ય સર્વરા મહાવીરનાં વચન સર્વ સ્થળે એજ છે કે સંસાર
એકંત અને અનંત શોકરૂપ તેમજ દુઃખપ્રદ છે. અહો બધા લોકો !
એમાં માધુરી મોહિની ન આણતાં એથી નિવૃત્ત થાઓ !
નિવૃત્ત થાઓ ! !

મહાવીરનો એક સમય માત્ર પણ સંસારનો ઉપદેશ નથી.
એનાં સઘળાં પ્રવચનોમાં એણે એજ પ્રદર્શિત કર્યું છે; તેમ તેવું
સ્વાચરણથી સિદ્ધ પણ કરી આપ્યું છે. કંચન—વર્ણિ કાયા, ય-
શોભતિ જેવી રાણી, અઢળક સામ્રાજ્ય લક્ષ્મી, અને મહાપ્રતાપી
સ્વજન પરિવારનો સમુહ છતાં તેનો મોહિનીને ઉતારી દઈ રાન
દર્શનયોગપરાયણ થઈ એણે જે અદ્ભુતતા દર્શાવી છે તે અનુપમ
છે. એનું એજ રહસ્ય પ્રકાશ કરતાં પવિત્ર ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં,
આઠમા અધ્યયનની પહેલી ગાથામાં કપિલ કેવળીની સમીપે ત-
ત્વામિલાષીનાં મુખકમળથી મહાવીર કહેવરાવે છે કે:—

અધુવે અસાસયાંમિ સસારાંમિદુઃસ્વપડરાણ

કિંનામદુંઘ્યંતકમ્મયં જેનાહંદુર્ગદં નગછેદ્યા ૧

અધુવે અને અસાધ્યત સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ છે,

હું એવી શું કરણી કરું કે જે કરણીથી કરી દુર્ગતિપ્રતિ ન જઉં ?
એ ગાથામાં એ ભાવથી પ્રશ્ન થતાં કપિલમુનિ પછી આગળ
ઉપદેશ ચલાવે છે.

અધુવે અસાસયંમિ—આ મહદ્ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાસાદી ભૂત વ-
ચનો પ્રવૃત્તિમુક્ત યોગીશ્વરના સતત વૈરાગ્ય—વેગનાં છે. અતિ
બુદ્ધિશાળી ને સંસાર પાણુ ઉત્તમ રૂપે માન્ય રાખેછે, છતાં તે બુ-
દ્ધિશાળીઓ તેનો ત્યાગ કરેછે; એ તત્ત્વજ્ઞાનનો સ્તુતિપાત્ર ચમત્કાર
છે. એ અતિ મેઘાવિઓ અંતે પુરુષાર્થની સ્ફુરણા કરી મહા યોગ
સાધી આત્માના તિમિરપટને ઢાળેછે. સંસારને શોકાખંધ કહેવામાં
તત્ત્વજ્ઞાનીઓની ભ્રમના નથી, પરંતુ એ સઘળા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ
કંઈ તત્ત્વજ્ઞાનચંદ્રની સોળે કળાઓથી પૂર્ણ હોતા નથી; આજ
કારણથી સર્વસા મહાવીરનાં વચન તત્ત્વજ્ઞાનને માટે જે પ્રમાણુ
આપેછે તે મહદ્ભુત, સર્વમાન્ય અંતે કેવળ મંગળમય છે. મહા-
વીરની ગુણ વસ્તુભદ્રેવ જેવા જે જે સર્વસા તિર્યકરો થયાછે તેમણે
નિસ્પૃહિતાથી ઉપદેશ આપીને જગત દિગ્વિપિની પદ્મિ પ્રાપ્ત કરીછે.

સંસારમાં એકંત અંતે જે અનંત ભરપુર તાપેછે; તે તાપ
ત્રણ પ્રકારના છે. આધિ, વ્યાધિ, અંતે ઉપાધિ. એથી મુક્ત થવા
માટે પ્રત્યેક તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહેતા આભ્યા છે. સંસારત્યાગ, શમ,
દમ, દયા, શાંતિ, ક્ષમા, ધૃતિ, અપ્રભૂત્વ, ગુરુજનનો વિનય, વિ-
વેક, નિસ્પૃહિતા, બ્રહ્મચર્ય, સમ્યક્ અંતે જ્ઞાન એવું સેવન કરવું;
ભોલ, ક્રોધ, માન, માયા, અનુરાગ, અણુરામ, વિષય, હિંસા,
શોક, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ એ સઘળાનો ત્યાગ કરવો. આમ સર્વ

દર્શનનો સામાન્ય રીતે સારો છે. નીચેનાં બે ચરણમાં એ સાર સં-
ભાવેશ પામી જાય છે.

“પ્રભૂ ભગ્ને નીતી સંગે, પરહો પરીપકાર.”

ખરે! એ ઉપદેશ સ્તુતિપાત્ર છે. એ ઉપદેશ આપવામાં
કોઈએ કોઈ પ્રકારની અંતે કોઈએ કોઈ પ્રકારની વિચક્ષણતા દર્શા-
વી છે. એ સઘળા ઉદ્દેશે તો સમનુદય દરય થાય તેવું છે; પરંતુ સૂક્ષ્મ
ઉદ્દેશે ઉપદેશક તરીકે શ્રમાણુ ભગવંતે તે સિદ્ધાર્થ રાજાનો પુત્ર
પ્રથમ પદ્મિનો ધણી થઈ પડે છે. નિવૃત્તિને માટે જે જે વિષયો પૂર્વ
જણાવ્યા તે તે વિષયોનું ખરું સ્વરૂપ સમજીને સંધારો મંગળમય
રૂપે બોધવામાં એ રાજપુત્ર વધી ગયો છે. એ માટે એને અનંત
બંધવાદો છાંજે છે !

એ સઘળા વિષયોનું અનુકરણ કરવાનું શું પ્રયોજન વા શું
પરિણામ ? એનો નિવેડો હવે લઈએ. સઘળા ઉપદેશકો એમ ક-
હેતા આવ્યા છે કે એનું પરિણામ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી; અંતે પ્રયો-
જન દુઃખની નિવૃત્તતા, એજ માટે સર્વ દર્શનમાં સામાન્યરૂપે
મુક્તિને અનુપમ શ્રેષ્ઠ કહી છે. સૂત્રમાં દિતિયાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કં-
ધના છઠ્ઠા અધ્યયનની ચોવીસમી ગાથાનાં ત્રીજા ચરણમાં કહ્યું છે કે :—

નિવ્વાણ સેઠા જહ સવ્વધમ્મા

બંધાય ધર્મમાં મુક્તિને શ્રેષ્ઠ કહી છે.

સારારો મુક્તિ એટલે સંસારના શોકથી મુક્ત થવું. પરિ-
ણામમાં જ્ઞાનદર્શનાદિક અનુપમ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવી, જેમાં પરમ
સુખ અંતે પરમાનંદનો અખંડ નિવાસ છે, જન્મ મરણની વિટંબ-

નાનો અભાવ છે, શોકનો ને દુઃખનો ક્ષય છે, એવા એ વિજ્ઞાની વિષયનું વિવેચન અન્ય પ્રસંગે કરીશું.

આ પણ વિના વિવાદે માન્ય રાખવું જોઈએ કે તે અનંત શોક અને અનંત દુઃખની નિવૃત્તિ, એના એજ સાંસારિક વિષયથી નથી. રૂધિરથી રૂધિરનો ડાઘ જતો નથી; પણ જળથી તેનો અભાવ છે; તેમ શ્રંગારથી વા શ્રંગાર મિશ્રિત ધર્મથી સંસારની નિવૃત્તિ નથી; એજ માટે વૈરાગ્ય જળનું આવશ્યકપણું નિઃસંશય ઈરે છે. અને એજ માટે વિતરાગનાં વચનમાં અનુરક્ત થવું ઉચિત છે; નિદાન એથી વિષયરૂપ વિષયનો જન્મ નથી, પરિણામે એજ મુક્તિનું કારણ છે. એ વિતરાગ સર્વજ્ઞના વચનને વિવેકબુદ્ધિથી શ્રવણ, મનનને નિર્ધિન્યાસન કરી હે માનનિ ! આત્માને ઉજવળ કર ! વૈરાગ્ય અને મુક્તિ સંબંધી કંઈક વિચારથી યુક્ત થયેલું આ પ્રથમ દર્શન પૂર્ણતા પામ્યું.

દ્વિતિય દર્શન.

નિગ્રંથપ્રવચનને અનુકૂળ થઈ સ્વદેવતાથી મોક્ષમાળા નામક ગ્રંથ ગુંવુંછું. પ્રત્યેક શિક્ષા વિષયરૂપી મણિકાથી આ માલિકા પૂર્ણાહુતિ પામશે. આડંબરી નામ એજ ગુરૂત્વનું કારણ છે, એમ સમજીશું છતાં પરિણામે અપ્રભૂત્વ રહેલું હોવાથી એમ કરેલું છે- તે ઉચિત થાઓ ! ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ સુશીલનો ઉપદેશ કરનારા પુરૂષો કંઈ ઓછા થયા નથી છતાં આ ગ્રંથ કંઈ તેથી ઉત્તમ વા સમાનતા રૂપ નથી; કિંતુ વિનય રૂપે તે ઉપદેશ-

કોના ધુરંધર પ્રવચનો આગળ કનિષ્ઠ છે; આ પાણુ પ્રમાણભૂત છે કે પ્રધાન પુરૂષની સમીપ અનુચરનું અવશ્ય છે; તેમ તેવા ધુરંધર ગ્રંથનું ઉપદેશ બીજા રોપાવા, અંતઃકરણ કોમળ કરવા આવા ગ્રંથનું પ્રયોજન છે.

અહીં આગળ પ્રથમ દર્શનનો પ્રારંભ થશે. વૈરાગ્યબોધિની કેટલીક ભાવનાઓ એમાં ઉપદેશીયું. વૈરાગ્યની અને આત્મહિતેષી વિષયોની સુદૃઢતા થવા માટે બાર ભાવનાઓ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહેછે.

અનિસમાવનાઃ—શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુટુંબ પરિવારાદિક સર્વ વિનાશી છે; જીવનો મૂળ ધર્મ અવિનાશી છે. એમ ચિંતવું તે પહેલી અનિત્યભાવના.

અશરણભાવનાઃ—સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણ રાખનાર કોઈ નથી, માત્ર એક શુભ ધર્મગુંજ શરણ સત્ય છે; એમ ચિંતવું તે બીજી અશરણ ભાવના.

સંસારભાવનાઃ—આ આત્મા એ સંસાર સમુદ્રમાં પર્યટન કરતાં કરતાં સર્વ ભવ ક્રીડાં છે, એ સંસારી જંજીરથી હું ક્યારે છૂટીશ? એ સંસાર મારો નથી; હું મોક્ષમયિ છું; એમ જે ચિંતવું તે ત્રીજી સંસારભાવના.

એકલભાવનાઃ—આ મારો આત્મા એકલો છે, તે એકલો આત્મા છે, એકલો જરો, પોતાના કરેલાં કર્મ એકલો ભોગવરો, અંતઃકરણથી એમ ચિંતવું તે ચોથી એકલભાવના.

અન્યત્વભાવનાઃ—આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી એમ ચિંતવું તે પાંચમી અન્યત્વ ભાવના.

૧. અશુચિભાવના:—આ શરિર અપવિત્ર છે, મળમુત્રની ખા-
ણ છે, રોગ જરાનું નિવાસધામ છે, એ શરિરથી હું ન્યારો છું એમ
ચિંતવું તે છઠી અશુચિભાવના.

૨. આશ્રવભાવના:—રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, ઇત્યાદીક
સર્વ આશ્રવ છે એમ ચિંતવું તે સાતમી આશ્રવભાવના.

૩. સમ્વરભાવના:—જ્ઞાન, ધ્યાનમાં પ્રવર્તમાન થઈને જીવ
નવાં કર્મ બાંધે નહીં તે આઠમી સમ્વરભાવના.

૪. નિર્જરાભાવના:—જ્ઞાનસહિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કા-
રણ છે એમ ચિંતવું તે નવમી નિર્જરાભાવના.

૫. લોકસ્વરૂપભાવના:—ચૌદ રાજલોકનું સ્વરૂપ વિચારવું તે
દશમી લોકસ્વરૂપભાવના.

૬. બોધદુલ્લભભાવના:—સંસારમાં ભમતાં આત્માને સમ્યક્
જ્ઞાનની પ્રાસાદી પ્રાપ્ત થવી દુલ્લભ છે; વા સમ્યક્જ્ઞાન પામ્યો તો
આરિત્તસર્વવિરતિપરિણામરૂપધર્મ પામવો દુલ્લભ છે તે અગ્યારમી
બોધદુલ્લભભાવના.

૭. ધર્મદુલ્લભભાવના:—ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના
બોધક એવા ગુરુ અને એવું શ્રવણ મળવું દુલ્લભ છે તે બારમી
ધર્મદુલ્લભભાવના.

એમ મુક્તિ સાધ્ય કરવા માટે જે વૈરાગ્યની આવશ્યકતા
છ તે વૈરાગ્યને દૃઢ કરનારી બાર ભાવનાઓમાંથી કેટલીક ભાવ-
નાઓ આ દર્શનાંતર્ગત વર્ણવીયું, કેટલીક ભાવનાઓ કેટલાક
વિષયમાં વહેંચી નાખી છે; કેટલીક ભાવનાઓ માટે અન્ય પ્રસં-

ગતી અગત્ય છે; એથી તે વિસ્તારી નથી.

આ પ્રથમ દર્શન અને બીજાં અન્ય દર્શનોમાં તત્ત્વજ્ઞાન તે-
'મજ્જ સુશીલની પ્રાપ્તિ માટે અને પરિણામે અનંત સુખતરંગ પ્રાપ્ત
કરવા માટે જે જે સાધ્ય સાધનો શ્રમણુ ભગવંતે જ્ઞાતપુત્રે પ્રકર્યા
તેનો સ્વરૂપતાથી કિંચિત્ તત્ત્વસંગ્રહ કરી, તેમાં મહાપુરુષોના નાનાં
નાનાં ચરિત્રો એકત્ર કરી મોક્ષમાળાને વિભૂષિત કરી છે. તે વિદગ્ધ
મુખમંડનભવતુ.

इति उपोद्घात.

—

૩૪૪૮

પ્રથમ દર્શન.

પ્રથમ ચિત્ર.

અનિત્યભાવના.

ઉપજાતિ.

વિદ્યુતલક્ષ્મી પ્રભુતાપતંગ;

આયુષ્ય તેતો જળના તરંગ;

પુરંદરી આપ અનંગ રંગ;

શું રાચિયે ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ !

વિશેષાર્થ:—લક્ષ્મી વીજળી જેવી છે. વીજળીનો ઝમકાર જેમ થઈને ઓલવાઈ જાયછે, તેમ લક્ષ્મી આવીને ચાલી જાયછે. અધિકાર પતંગના રંગ જેવો છે. પતંગનો રંગ જેમ ચાર દિવસની ચટકી છે. તેમ અધિકાર માત્ર થોડો કાળ રહી હાથમાંથી જતો રહે છે. આયુષ્ય પાણીના મોળાં જેવું છે. પાણીનો હિલોળો આવ્યો કે ગયો તેમ જન્મ પામ્યા અને એક દેહમાં રહ્યા કે ન રહ્યા ત્યાં બીજા દેહમાં પડતું પડેછે. કામમોગ આકાશમાં ઉત્પન્ન થતાં ઇંદ્રિના ધનુષ્ય જેવા છે. જેમ ઇંદ્રિ ધનુષ્ય વર્ષાકાળમાં થઈને ક્ષણવારમાં લય થઈ જાયછે, તેમ યૌવનમાં કામના વિકાર કૃણ્ણિભૂત થઈ જરા વયમાં જતા રહેછે; ટુંકામાં હે જીવ ! એ સઘળી વસ્તુઓનો સંબંધ ક્ષણભર છે; એમાં પ્રેમઅંધનની સાંકળે બંધાઈને

ધું રાચવું? તાત્પર્ય એ સઘળાં ચપળ એને વિનાથી છે, તું અખંડ એને અવિનાશી છે; મોટે તારા જેવી નિત્ય રસ્તુને પ્રાપ્ત કર !

દૃષ્ટાંત:—એ અનિત્ય એને સ્વપ્નવત્ મુખપર એક દૃષ્ટાંત કહીએ :હીએ. એક પાત્ર ભીખારી જંગલમાં ભટકતો હતો ત્યાં તેને ભૂખ લાગી, એટલે તે મિચારે લથડીઆ ખાતો ખાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો: ત્યાં લઈને તેણે એનેક પ્રકારથી આજીજ કરી: તેનાં કાલાવાલાલી કડાણાદ થઈ તે ગૃહપતિનીસ્ત્રિએ તેને ઘરમાંથી જમનાં વચેલું મિથાન ભોજન આપી આપ્યું. એવું ભોજન મળવાથી ભીખારી ખાતું એ નંદ પામતો પામતો નગરની બહાર આવ્યો. આવીને એક ઝાડ તેણે બેઠો. ત્યાં જરા સ્વચ્છ કરીને એક ખાળુએ અતિ વૃક્ષતાને પામેલો એવો પોતાનો જળનો ઘડો મૂક્યો, એક ખાળુએ પોતાની ફાટીતુટી મલીન ગોદડી મૂકી, એને પછી એક ખાળુએ પોતે તે ભોજન લઈને બેઠો. રાજ રાજ થતાં કોઈ દિવસ તેણે નાહીં દીકલું એવું ભોજન એણે ખાઈને પૂરું કર્યું. ભોજનને સ્વધામ પહોંચ્યા પછી ઓશિકે એક પથ્થર મૂકીને તે સુતો. ભોજનના મદથી જરાવારમાં તેની આંખો મિચાઈ ગઈ. તેનિદ્રાવશ થયો ત્યાં તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. પોતે જાણે મહા રાજસીદ્ધિ પામ્યો છે; તેથી તેણે સુંદર વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કર્યા છે. દેશ આખામાં તેના વિજયનો ઠંકો વાગી ગયો છે, સમીપમાં તેની આસા અવલંબન કરવા અનુચરો ઉભા થઈ રહ્યા છે, આળખાળુ છડીદારો “ખમા ! ખમા !” પોકારે છે, એક ઉત્તમ મહાસયમાં સુંદર પલંગપર તેણે શયન કર્યું છે,

દેવાંગના જેવી સ્ત્રિઓ તેને પાદ-ચંપન કરે છે, એક બાળુથી મ-
ગુણ્યો પંખાવડે સુગંધો પવન હોળે છે; એમ એને અપૂર્વ સુખની
પ્રાપ્તિવાળું સ્વપનું પ્રાપ્ત થયું. સ્વપ્નાવસ્થામાં તેના રોમાંચ ઉલસી
ગયા. તે જાણે ખરેખર પોતે તેવું સુખ ભોગવે છે. એવું તે માનવા
લાગ્યો. એવામાં સૂર્ય દેવ વાદળાંથી ઢંકાઈ ગયો, વીજળીના ઝ-
બકાર થવા લાગ્યા; મેઘ મહારાજ ચઢી આવ્યા; સર્વત્ર અંધકાર
વ્યાપી ગયો; મૂશળધાર વર્ષાદ પડે એવો દેખાવ થઈ ગયો; એને
ગાજવીજથી એક સવન કડાકો થયો. કડાકાના પ્રમળ અવાજથી
ભય પામીને સત્તર તે પામર ભોખારી જાગૃત થઈ ગયો. જાગીને
જુએ છે તો નથી તે દેશ કે નથી તે નગરી, નથી તે મહાત્રય કે નથી તે
પંડંગ, નથી તે ચામર છત્ર ધરનારા કે નથી તે છડીદારો. નથી તે
સ્ત્રિઓના વૃંદ કે નથી તે વસ્ત્રાલંકારો, નથી તે પંખા કે નથી તે પવન,
નથી તે અનુચરો કે નથી તે આરામ, નથી તે સુખવિજ્ઞાસ કે
નથી તે મદોન્મતતા, જુએ છે તો જે સ્થળે પાણીનો વૃદ્ધ ઘડો
પડ્યો હતા તેજ સ્થળે તે ઘડો પડ્યો છે. જે સ્થળે ફાટી તુટી
ગોદડી પડી હતી તે સ્થળે તે ફાટી તુટી ગોદડી પડી છે.
ભાઈ તો જેવા હતા તેવાને તેવા દેખાયા. પોતે જેવાં મહાન એને
એનેક જાળી ગોખવાળાં વસ્ત્ર ધારણ કર્યા હતાં તેવાને તેવાં તેજ
વસ્ત્રો શરીર ઉપર ખિરાળે છે. નથી તત્ત્વભાર ધટ્યું કે નથી જવ-
ભાર વધ્યું. એ સઘળું જોઈને તે અતિ શોક પામ્યો. જે સુખાડ-
ખર વડે મેં આનંદ માન્યો તે સુખમાંનું તો અહીં કશુંએ નથી.
એરે ! મેં સ્વપ્નાના ભોગ ભોગવ્યા નહીં એને મિથ્યા ખેદ મને

પ્રાપ્ત થયો. વિચારો તે ભીખારી એમ ગ્લાનિમાં આવી પડ્યો.

પ્રમાણુશિક્ષા:—સ્વપ્રપ્રાપ્તિમાં જેમ તે ભીખારીએ સુખ સમુદાય દીઠા, ભોગવ્યા અને આનંદ પામ્યો. તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસારના સ્વપ્રવત્સુખ સમુદાયને મહાનંદ રૂપ માની બેઠાછે. જેમ તે સુખસમુદાય જાગૃતિમાં તે ભીખારીને મિથ્યા જાણાયા તેમ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી જાગૃતિ વડે સંસારનાં સુખ તેવાં જાણાય છે. સ્વપ્રાપ્તના ભોગ ન ભોગવ્યા છતાં જેમ તે ભીખારીને શોકની પ્રાપ્તિ થઈ તેમ પામર ભવ્યો સંસારમાં સુખ માની બેસે છે; અને ભોગવ્યા નુકસાન ગણેછે; પણ તે ભીખારીની પેઠે પરિણામે ખેદ, પશ્ચાત્તાપ, અને અધોગતિને પામેછે. સ્વપ્રાપ્તની એકે વસ્તુનું સત્યત્વ નથી; તેમ સંસારની એકે વસ્તુનું સત્યત્વ નથી. બધે ચપળ અને શોકમય છે. આપું વિચારી ખુદ્ધિવાન પુરૂષો આત્મભ્રમને શોધેછે.

ધર્મિ શ્રી મોક્ષમાળા ગ્રંથના પ્રથમ દર્શનનું પ્રથમ ચિત્ર અનિત્યભાવના એ વિષયપર સદૃષ્ટાંત વૈરાગ્યોપદેશાર્થ સમાપ્ત થયું.

દ્વિતિય ચિત્ર.

૧૦૪-૧૦૫

અશરણભાવના.

ઉપજાતિ.

સર્વજ્ઞનો ધર્મ મુશારુ જાણી,
આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી;
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે,
એના વિના કોઈ ન બાંધે સહાશે.

વિરોધાર્થ—“સર્વજ્ઞ જીનેશ્વર દેવે નિસ્પૃહિતાંથી બોધેલા
ધર્મ ઉત્તમ શરણરૂપ જાણીને મન વચન અને કાયાના પ્રભાવ
વેડેહે એતન ! તેને તું આરાધ્ય આરાધ્ય, તું કેવળ અનાથરૂપ
છો તે સનાથ થઈશ, એના વિના લવાટવિભ્રમણમાં તારી બાંધ
કોઈ સહાનાર નથી.” સંસારના જે આત્માઓ માયિક સુખને
કે અવદર્શનને શરણરૂપ માને તે અધોગતિ પામે, તેમજ સદેવ
અનાથ રહે એવો બોધ કરનારે ભગવત અનાક્રી મુનીનું ચરિત્ર
પ્રારંભીએ છીએ; એથી અશરણભાવના સુદૃઢ થશે.

અનેક પ્રકારની લોકાર્થી યુક્ત મગધેશનો શ્રેણીક રાજા
અધક્રીડાને માટે મંડિકૂલ એ નામનાં વનમાં નીકળી પડ્યો. વ-
નની વિચિત્રતા મનોહારિણી હતી. નાનાં પ્રકારનાં તરફુંજ ત્યાં
આવી રહ્યા હતા, નાના પ્રકારની કોમળ વલ્લિકાઓ ઘટાટોપ થઈ
રહી હતી, નાના પ્રકારનાં પંખીઓ આનંદથી તેનું સેવન કરતાં

હતાં, નાના પ્રકારનાં પક્ષિયોનાં મધુરં ગાયન ત્યાં સંભળાતાં હતાં, નાના પ્રકારનાં કુલચીતે વન છવાઈ રહ્યું હતું, નાના પ્રકારનાં જળના ઝરણુ ત્યાં વહેતાં હતાં; ટુંકામાં સૃષ્ટિસૌંદર્યતાનાં પ્રદર્શન રૂપ હોઈને તે વન નંદનવનની ગુદ્યના ધરાવતું હતું. ત્યાં એક તરે તેજે મહા સમાધિવંત પણુ સુકુમાર અતે સુખેચિત મુનિને તે શ્રેણિકે બેઠેલો દીઠો, એવું રૂપ દેખાતે તે રાજા અત્યંત આનંદ પામ્યો. એ અગુદ્ય ઉપમા રહીત રૂપથી વિસ્મય પામીતે મન-માં તેની પ્રસંસા કરવા લાગ્યો. અહો ! આ મુનિનો કેવો અદ્ભૂત વર્ણ છે ! અહો ! એવું કેવું મનોહર રૂપ છે ! અહો ! આ-ર્યની કેવી અદ્ભૂત સામ્યતા છે. અહો ! આ કેવી વિસ્મયકારક ક્ષમાનો ધરનાર છે ! અહો ! આના અંગથી વૈરાગ્યની કેવી ઉત્તમ સ્કુરણ છે ! અહો ! આની કેવી નિર્જાભતા જણાય છે. અહો ! આ સંયતિ કેવું નિર્ભય અપ્રભૂત્ય ધરાવે છે ! અહો ! એવું ભોગવું અસંગતિપાણું કેવું સુદૃઢ છે ! એમ ચિંતવતો ચિંત-વતો; મુદિત થતો થતો; સ્તુતિ કરતો કરતો; ધીમેથી ચાલતો ચા-લતો; પ્રદક્ષણા દર્શને તે મુનિને વંદન કરીને અતિ સમીપ નહીં તેમ અતિ દૂર નહીં એમ તે બેઠો. પછી બે હાથની અંજળી કરીને વિનયથી તેણે તે મુનિને પૂછ્યું હે આર્ય ! તમે પ્રસંસા કરવા યોગ્ય એવા તરણુ છો; ભોગવિજ્ઞાસને માટે તમારી વય અ-નુકૂળ છે; સંસારમાં નાના પ્રકારના સુખ રહ્યાં છે. ત્રસ્તુ ત્રસ્તુનાં કામભોગ, જળસંબંધીના કામભોગ, તેમજ મનોહારિણી સ્ત્રિઓના સુખવચનનું મધુરં શ્રવણુ છતાં એ સઘળાંનો ત્યાગ કરીને મુનિ-

ત્વમાં તેમે મહા ઉદ્યમ કરોછો એનું શું કારણ ? તે મને અનુચ્છ-
 હથી કહો. રાજાનાં વચનનો આવો અર્થ સાંભળીને મુનિએ કહ્યું
 હું અનાથ હતો. હે મહારાજા ! મને અપૂર્વ વસ્તુનો પ્રાપ્ત કરા-
 વનાર, તથા યોગ્ય ક્ષેમનો કરનાર, મારાપર અનુકંપા આણનાર,
 કંઠણથી કરીને પરમ સુખનો દેનાર, સુહૃદ મિત્ર લેશમાત્ર પણ
 કોઈ ન થયો. એ કારણ અનાથીપણાનું હતું. શ્રેણિક, મુનિનાં
 ભાષણથી સ્મિત હસી પડ્યો. અરે ! તમારે મહા શીદ્ધિવંતને નાથ
 કેમ ન હોય હ્યો કોઈ નાથ નથી તો હું થઉં છું. હે ભયંતાણુ ! તેમે
 ભોગ ભોગવો હે સંપત્તિ ! મિત્ર સાતિએ કરી દુલ્લભ છે એવો
 તમારો મનુષ્યભવ સુલભ કરો ! અનાથીએ કહ્યું પરંતુ અરે શ્રે-
 ણીક, મગધદેશના રાજા ! તું પોતે અનાથ છો તો મારો નાથ શું
 થઈશ ? નિર્ધન તે ધનાઢ્ય ક્યાંથી ખનાવે ? અમુધ તે બુદ્ધિદાન
 ક્યાંથી આપે ? અસૌ તે વિદ્વતા ક્યાંથી દે ? વંઝયા તે સંતાન
 ક્યાંથી આપે ? જ્યારે તું પોતે અનાથ છો; ત્યારે મારો નાથ ક્યાં-
 થી થઈશ ? મુનિનાં વચનથી રાજા અતિ આકુળ અને અતિ
 વિસ્મય થયો. કોઈ કાળે જે વચનનું શ્રવણ થયું નથી એવાં વચ-
 નનું ચતિસુખપ્રતિથી શ્રવણ થયું એથી તે શંકાગ્રસ્ત થયો. હું
 અનેક પ્રકારના અશ્વનો ભોગી છું, અનેક પ્રકારના મદોન્મત
 હાથીઓનો ધણી છું, અનેક પ્રકારની સૈન્યા મને આધિન છે;
 નગર અંતઃપુર અને ગ્રામ અનુષ્ઠાદની મારે કંઈ ન્યૂનતા નથી;
 મનુષ્ય સંબંધી સઘળા પ્રકારના ભોગ મને પ્રાપ્ત છે; અનુચ્ચરો મા-
 રી આજ્ઞાને રૂઢી રીતે આરાધે છે; પાંચે પ્રકારની સંપત્તિ મારે

ધેર છે; સર્વ મનવાંછિત વસ્તુઓ મારી સમીપે રહે છે; આપો હું જાનવદ્યમાન છતાં અનાથ કેમ હોઉં? રખે હે ભગવાન! તમે મૃષા ખોલતા હો. મુનિએ કહ્યું હે રાજા! મારા કહેલા અર્થની ઉત્પત્તિને તું ખરાખર સમજ્યો નથી. તું પોતે અનાથ છે; પરંતુ તે સંબંધી તારી અસૂતા છે. હવે હું કહું છું તે અવ્યય અને સાવધાન ચિત્તે કરીને તું સાંભળ, સાંભળીને પછી તારી શંકાનો સત્યાસત્ય નિર્ણય કરજે. મેં પોતે જે અનાથપણાથી મુનિત્વ અંગીકૃત કર્યું છે તે હું પ્રથમ તને કહું છું. કોસંખી નામે અતિ જીર્ણ અને વિવિધ પ્રકારના ભેદની ઉપજાવનારી એક સુંદર નગરી છે, ત્યાં શીલ્પિની પરિપૂર્ણ ધનસંચય નામનો મારો પિતા રહેતો હતો. પ્રથમ યોવન વયને વિષે હે મહારાજા! અતુલ્ય અને ઉપમા રહીત મારી આંખોને વિષે વેદના ઉત્પત્તિ થઈ. દુઃખપ્રદ દાહજ્વર આપે શરીરે પ્રવર્તમાન થયો. શસ્ત્રથી પણ અતિશય તિક્ષ્ણ તે રોગ વેરીની પેઠે મારાપર ક્રોધાયમાન થયો. માંડ મસ્તક તે આંખની અસહ્ય વેદનાથી દુખવા લાગ્યું. ઇંદ્રના વજ્રના પ્રહાર સરીખી, ખીળને પણ રૌદ્રભય ઉપજાવનારી, એવી તે અત્યંત પરમ દારણ વેદનાથી હું બહુ શોકાર્ત્ત હતો. શારિરીક વિદ્યાના નિપૂણ અનન્ય મંત્ર મુક્તિના સુરા વૈદરાજ મારી તે વેદનાનો નાશ કરવાને માટે આપ્યા, અનેક પ્રકારના ઔષધોપચાર કર્યા; પણ તે વૃથા ગયા. એ મહા નિપુણ ગણાતા વૈદરાજે મને તે દરદથી મુક્ત કરી શક્યા નહીં. એજ હે રાજા! માંડ અનાથપણું હતું. મારી આંખની વેદના ટાળવાને માટે મારા પિતાએ સર્વ ધન આપવા માંડ્યું; પરંતુ તેથી

કરીને પણ મારી તે વેદના ટળી નહીં હે રાજા ! એજ માં અ-
નાથ-પણું હતું. મારી માતા પુત્રને શોકે કરીને અતિદુઃખાર્ત થઈ,
પરંતુ તે પણ મને તે દરદથી મુકાવી શકી નહીં; એજ હે મહા-
રાજા ! માં અનાથપણું. એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા મારા
જ્યેષ્ઠ અને કનિષ્ઠ ભાઈઓ પોતાથી ખનતો પરિશ્રમ કરી ચૂક્યા
પણ મારી વેદના ટળી નહીં, હે રાજા ! એજ માં અનાથપણું
હતું. એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી મારી જ્યેષ્ઠા અને કનિષ્ઠા ભ-
ગિનીઓથી માં દુઃખ ટળ્યું નહીં. હે મહારાજા ! એજ માં
અનાથપણું હતું. મારી સ્ત્રી જે પતિવ્રતા, મારા પર અનુરક્ત અને
પ્રેમવંતી હતી તે આંખે પરિપૂર્ણ આંસુ ભરી મારા હૃદયને સિંચતાં
ભીંજાવતી હતી. અન્ન, પાણી અને નાના પ્રકારનાં અંધોલણુ
ચુવાદીક સુગંધિ દ્રવ્ય, અનેક પ્રકારના ફૂલ, ચંદનાદિકના વિલેપન
મને જાણુતા અજાણુતા કર્યા છતાં પણ હું તે યોવન-વંતી સ્ત્રીને
ભોગવી ન શક્યો. મારી સમીપથી લાણુ પણ અળગી નહોતી ર-
હેતી, અન્યસ્થજે જતી નહોતી. હે મહારાજા ! એવી તે સ્ત્રી પણ
મારા રોગને ટાળી શકી નહીં. એજ માં અનાથપણું હતું. એમ
કોઈના પ્રેમથી, કોઈના ઔષધથી, કોઈના વિલાપથી, કે કોઈના
પરિશ્રમથી એ રોગ ઉપશમ્યો નહીં. મેં એ વેળા પુનઃ પુનઃ અ-
સહ્ય વેદના ભોગવી. પછી હું અનંત સંસારથી ખેદ પામ્યો. એ-
કવાર જો હું આ મહાવિઝંબનામય વેદનાથી મુક્ત થઉં તો ખંતી,
દંતી અને નિરાશભી પ્રવર્જ્યાને ધારણુ કરું; એમ ચિંતવતો હું શ-
યન કરી ગયો. જેટલે રાત્રિ અતિક્રમી ગઈ એટલે હે મહારાજા !

મારી તે વેદના ક્ષય થઈ ગઈ; અને હું નિરોગી થયો. માત, તાત, અને સ્વજન બંધવાદિકને પ્રભાતે પૂછીને મેં મહા ક્ષમાવત ઇંદ્રિને નિગ્રહ કરવાવાળું, આરંભોપાધિથી રહીત એવું અણુગારત્વ ધારણ કર્યું. ત્યારપછી હું આત્મા પરાત્માનો નાથ થયો. સર્વ પ્રકારના જીવનો હું નાથ છઉં. અનાથી મુનિએ આમ અશરણુભાવનાતે શ્રેણિક રાજના મનપર દઢ કરી; હવે બીજો ઉપદેશ તેના અનુકૂળ કહે છે. હે રાજ ! આ આપણો આત્માજ દુઃખની ભરેલી વેતરણીનો કરનાર છે. આપણો આત્માજ કુર સાદમત્રી વૃક્ષના દુઃખનો ઉપજવનાર છે. આપણો આત્માજ મનવંચીત વસ્તુરૂપી દુધની દેવાવાળી કામધેનુ ગાયના સુખનો ઉપજવનાર છે. આપણો આત્માજ નંદનવનની પેરે આનંદકારી છે. આપણો આત્માજ કર્મનો કરનાર છે. આપણો આત્માજ તે કર્મનો ટાળનાર છે. આપણો આત્માજ દુઃખોપાર્જન કરનાર છે. આપણો આત્માજ સુખોપાર્જન કરનાર છે. આપણો આત્માજ મિત્ર ને આપણો આત્માજ વૈરી છે. આપણો આત્મા કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત અને આપણો આત્માજ નિર્મળ આચારે સ્થિત રહ્યો છે. એ તથા બીજું અનેક પ્રકારે તે અનાથી મુનિએ શ્રેણિક રાજ પ્રત્યે સંસારનું અનાથપાણું કહી બતાવ્યું. પછી શ્રેણિક રાજ અતિ સંતોષ પામ્યો. યુગ હાથની અંજલી કરીને એમ બોલ્યો કે હે ભગવન્ ! તમે મને ભલી રીતે ઉપદેશ્યો. તમે જેમ હવું તેમ અનાથપાણું કહી બતાવ્યું. હે મહા વ્રત્તિ ! તમે સનાથ, તમે સબંધવ, અને તમે સધર્મ છો. તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે

પવિત્ર સંપત્તિ ! હું ક્ષમાબુ ઇં. જ્ઞાનરૂપ તમારી શિક્ષાને વાંચું. ધર્મ
ધ્યાનમાં વિદ્ય કરવાવાળું ભોગ ભોગવ્યા સંબંધીનું મેં તમને હે મહા
ભાગ્યવંત ! જે આમંત્રણ દીધું તે સંબંધિનો મારો અપરાધ મસ્તકે
કરીને ક્ષમાબુ ઇં. એવા પ્રકારથી સ્તર્વાને રાજપુરુષકેશરી પરમા-
નંદ પામી શેમરાયના વિકસિત મૂળ સહીત પ્રદક્ષણ કરીને વિન-
યેકરી વંદન કરીને સ્વસ્થાનકે ગયો.

પ્રમાણશિક્ષા : —અહો ભવ્યો ! મહા તપ્પોધન, મહા મુનિ,
મહા પ્રજ્ઞાવંત, મહા યશવંત, મહા નિગ્રંથ અને મહા શ્રુત અનાથી
મુનીએ મગધ દેશના રાજાને પોતાનાં ચિતક ચરિત્રથી જે બોધ
આપ્યોછે તે ખેર ! અશરણુભાવના સિદ્ધ કરેછે. મહા મુનિ અ-
નાથીએ સહન કર્યા તુલ્ય વા એથી અતિ વિરોધ અસહ્ય દુઃખ
અનંત આત્માઓ સામાન્ય દ્રષ્ટિથી ભોગવતા દેખાયછે તત્સંબંધી
તમે કિંચિત્ વિચાર કરો ! સંસારમાં છવાઈ રહેલી અનંત અશ-
રણુતાનો ત્યાગ કરી સત્ય શર્ણુરૂપ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ
સુશીલને સેવો અંતે એજ મુક્તિનાં કારણરૂપ છે. જેમ સંસારમાં
રહ્યા અનાથી અનાથ હતા તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની ઉ-
ત્તમ પ્રાપ્તિ વિના સદૈવ અનાથજ છે ! સનાથ થવા પુરુષાર્થ ક-
રવું એજ જાય છે !

મોક્ષમાળાનાં પ્રથમ દર્શનમાં દ્વિતિય ચિત્રે અશરણુ ભાવ-
નાના ઉપદેશાર્થે મહા નિગ્રંથનું ચરિત્ર પરિપૂર્ણતા પામ્યું.

તૃતીય ચિત્ર.

एकत्वभावना.

उपजाति.

શરીરમાં વ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય,
તે કોઈ અન્યે લઈ ના શકાય;
એ ભોગે એક સ્વ આત્મ પોતે,
એકત્વ એથી નયસુરા જોતે. ૧

વિશેષાર્થ:—શરીરમાં પ્રત્યક્ષ દેખાતા રોગાદિક જે ઉપદ્રવ થાયછે; તે સ્નેહી, કુટુંબી, જાયા કે પુત્ર કોઈથી લઈ શકાતા નથી; એ માત્ર એક પોતાનો આત્મા પોતેજ ભોગે છે; એમાં કોઈપણ ભાગીદાર થતું નથી; તેમજ પાપ પૂણ્યાદિ સઘળા વિપાકો આપણો આત્માજ ભોગે છે. એ એકલો આપે છે, એકલો જાય છે; એકું સિદ્ધ કરીને વિવેકને ભણી રીતે જાણવાવાળા પુરુષો એકત્વને નિરંતર શોધે છે.

મહાપુરુષના તે ન્યાયને અચળ કરનાર નમીરાજ્ઞરૂપિ અંને શકુંદ્રનો વૈરાગ્યોપદેશક સંવાદ અહીં આગળ પ્રદર્શિત કરીએછીએ. નમીરાજ્ઞરૂપિ મિથિલા નગરીના રાજેશ્વર હતા. સ્ત્રિ પુત્રાદિકથી વિશેષ દુઃખનો સંમૂલ પામ્યા નહોતા છતાં એકત્વના સ્વરૂપને પરિપૂર્ણ પિશ્ચાનવામાં રાજેશ્વરે કિંચિન્ વિશ્વમ કયૌ નથી. શકુંદ્ર

પ્રથમ નમીરાજત્રવિ જ્યાં નિવૃત્તિમાં વિરાજ્યા છે. ત્યાં વિપ્રરૂપે આવીને પરિક્ષાનિધાને પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરેછે.

વિપ્ર:—હે રાજા ! મિથિલા નગરીનેવિષે આજે પ્રખળ કો-બાહળ વ્યાપી રહ્યો છે. હૃદયને અંતે મનને ઉદ્વેગકારી વિલાપના શબ્દોથી રાજમંદિર અંતે સામાન્ય ઘર છવાઈ ગયાં છે. માત્ર તારી દિક્ષા એજ એ સઘળાનાં દુઃખનો હેતુ છે. પરના આત્માને જે દુઃખ આપણાથી ઉત્પન્ન થાય તે દુઃખ સંસાર—પરિભ્રમણનું કારણ ગણીને તું ત્યાં જા. ભોળો ન થા.

નમીરાજ:—(ગૌરવ ભરેલાં વચનોથી) હે વિપ્ર ! તું જે કહે છે તે માત્ર અસ્ત્રાનરૂપ છે. મિથિલાનગરીમાં એક અગોચરો હતો તેની મધ્યસ્થમાં એક વૃક્ષ હતું, શીતળ છાયાથી કરીને તે રમણિય હતું, પત્ર પુષ્પ અંતે ફળથી તે સહીત હતું, નાનાં પ્રકારનાં પક્ષિયોને તે લાભદાતા હતું; વાયુના હલાવવા થકી તે વૃક્ષમાં રહેનારા પંખીઓ દુઃખાર્તને શરણુ રહીત થયાથી આકુંદ કરેછે. વૃક્ષ પોતાને મોટે થઈનેજ તે વિલાપ કરતા નથી; પોતાનું સુખ ગયું એ મોટે થઈને તેઓ શોકાર્ત છે.

વિપ્ર:—પણ આ જો ! અગ્નિને વાયુના મિથથી તારૂં નગર તારા અંતઃપુર, અંતે મંદિરો, બજે છે; મોટે ત્યાં જ અંતે તે અગ્નિને શાંત કર.

નમીરાજ:—હે વિપ્ર ! મિથિલાનગરીના, તે અંતઃપુરના, અંતે તે મંદિરોના દાઝવાથી મારૂં કંઈપણ દાઝતું નથી. જેમ સુખોત્પત્તિ છ તેમ હું વર્તુંછું. એ મંદિરાદિકમાં મારૂં અદ્ય માત્ર પણ નથી.

મેં પુત્ર, સ્ત્રિઆદિકના વ્યવહારને છાંડ્યોછે. મને એમાંનું કંઈ પ્રિય નથી અને અપ્રિય પણ નથી.

વિપ્ર:—પણ હે રાજા ! તારી નગરીને સઘન કિલ્લો કરાવીને, પોળ, કોઠા, અને કમાડ ભોગળ કરાવીને, અને શતશ્રી, આઈ કરાવીને ત્યાર પછી જજે.

નમીરાજ:—(હેતુ કારણ પ્રેમ) હે વિપ્ર ! હું શુદ્ધ શ્રદ્ધાર્થી નગરી કરીને, સમ્બરણી ભોગળ કરીને; ક્ષમારૂપી શુભ ગઢ કરીશ. શુભ મનોયોગરૂપ કોઠા કરીશ; વચનયોગરૂપ આઈ કરીશ. કાયા યોગરૂપ શતધ્વી કરીશ. પરાક્રમરૂપી ધનુષ કરીશ. ઈર્ષ્યાસુભતિરૂપ પાણું કરીશ. ધીરજરૂપ કમાન સહાવાની મુઠી કરીશ. સત્યરૂપ ચાપડે કરીને ધનુષને આંધીશ. તપ-રૂપ ખાણુ કરીશ. કર્મરૂપી વૈરીની સૈન્યાને ભેદીશ. લૌકિક—સંગ્રામની મને રૂચી નથી. હું માત્ર તેવા ભાવસંગ્રામને ચાહુંછું.

વિપ્ર:—(હેતુ કારણ પ્રેમ) હે રાજા ! શિખરમંથ હંચા અવાસ કરાવીને; મણીકંચનમય ગ્વાક્ષાદી મુકાવીને, તળાવમાં ફિડા કરવાના મનોહર અહાલય કરાવીને પછી જજે.

નમીરાજ:—(હેતુ કારણ પ્રેમ) તેં જે જે પ્રકારના આવાસ ગણાવ્યા તેને પ્રકારના આવાસ મને અસ્થિર અને અશાશ્વત જણાય છે. માર્ગના ઘરરૂપ જણાય છે. તે માટે જ્યાં સ્વધામ છે, જ્યાં શાશ્વતતા છે; અને જ્યાં સ્થિરતા છે ત્યાં હું નિવાસ કરેલા ચાહુંછું.

વિપ્ર:—(હેતુ કારણ પ્રેમ) હે ક્ષત્રિયશિરોમણી ! અનેક

પ્રકારના તસ્કરના ઉપદ્રવને ટાળીને, નગરીનું એ દ્વાર કડયાણુ કરીન તું જાજે.

નમીરાજ:-હે વિપ્ર ! અસાનવંત મનુષ્ય અનેકવાર મિથ્યા દંડ દેછે. ચોરીના નહીં કરનાર જે શરીરાદિક પુદ્ગળ તે લોકને વિષે બંધાય છે; અને ચોરીના કરનાર જે ઈન્દ્રિયવિકાર તેને કોઈ બંધન કરી શકતું નથી. તો પછી એમ કરવાનું શું અવશ્ય ?

વિપ્ર:-હે ક્ષત્રિ ! જે રાજાઓ તારી આરા અવલંબન કરતા નથી; અને જે નરાધિપો સ્વતંત્રતાથી વર્તેછે તેને તું તારે વશ કરીને પછી જાજે.

નમીરાજ:- (હેતુ કારણ પ્રે) દશલાખ સુભટને સંઘામેને વિષે જીતવા એ દુર્લભ ગણાય છે; તોપણ એવા વિજય કરનારા પુરૂષો અનેક મળી આવે પણ એક સ્વાત્માને જીતનાર મળનાર અનંત દુર્લભ છે. તે દશલાખ સુભટથી વિજય મેળવનાર કરતાં એક સ્વાત્માને જીતનાર પુરૂષ પરમોત્કૃષ્ટ છે. આત્મા સંધાતે યુદ્ધ કર્યું ઉચિત છે, બહિર યુદ્ધનું શું પ્રયોજન છે ? સ્નાનરૂપ આત્માવેડ ક્રોધાદિક આત્માને જીતનાર સ્તુતિપાત્ર છે. પાંચે ઇન્દ્રિયોને, ક્રોધને, માનને, માયાને, તેમજ લોભને જીતવાં દોહલાં છે. જેણે મનયોગાદિક જીત્યું તેણે સર્વ જીત્યું.

વિપ્ર: (હેતુ કારણ પ્રે) સમર્થ યસો કરી શ્રમણુ તપસ્વી, આદ્યજ્ઞાદિકને ભોજન આપી, સુવર્ણાદિક દાન દઈ, મનોર ભોગ ભોગવી હે ક્ષત્રિ ! તું ત્યાર પછી જાજે.

નમીરાજ:- (હેતુ કારણ પ્રે) મહીને મહીને જો દશલાખ

ગાયના દાન દે તોયણુ તે દશલાખ ગાયનાં દાન કરતાં સંયંમ ગૃહણુ તે પરમેશ્વરનું કારણુછે. ગાયોનું દાન નથી કરતો પરંતુ જે પુરૂષ સંયમને આરાધેછે તે તે કરતાં વિશેષ મંગળ પ્રાપ્ત કરેછે.

વિપ્ર:—નિર્વાહ કરવા માટે મિત્રાથી સુશીલપ્રવર્જ્યામાં અસહ્ય પરિશ્રમ વેઠવો પડેછે. તેથી તે પ્રવર્જ્યા ત્યાગ કરીને અન્ય પ્રવર્જ્યામાં રૂચિ થાયછે. માટે એ ઉપાધિ ટળવા તું ગૃહ-સ્થાશ્રમમાં રહી પૌષદાદિક વૃતમાં તત્પર રહેજે. હે મનુષ્યના અધિપતિ ! હું ઠીક કહુંછું.

નમીરાજ:—(હેતુ કારણુ પ્રેમ) હે વિપ્ર ! બાલ અવિવેકી ગમે તેવા ઉગ્ર તપ કરે પરંતુ શ્રુતધર્મસમ્યક તથા ચારિતધર્મની નુલ્લેખ ન થાય. એકાદ કળા તે સોળ કળા જેવી કેમ ગણાય ?

વિપ્ર:—અહો ક્ષત્રિ ! સુવર્ણ, મણી, મુકતાકળ, વસ્ત્રા-લંકાર અને અધ્યાદિકની વૃદ્ધી કરીને પછી જાજે.

નમીરાજ:—(હેતુ કારણુ પ્રેમ) મેરૂ પર્વત જેવા કદાચીત્ સોના રૂપાના અસંખ્યાતા પર્વત હોય તોયણુ લોભી મનુષ્યની તૃષ્ણા છીપતી નથી. કિંચિત્ માત્ર તે સંતોષ પામતો નથી. તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે. ધન, સુવર્ણ, ચતુષ્પાદ ઇત્યાદિક સકળ લોક ભરાય એટલું લોભી મનુષ્યની તૃષ્ણા ટાળવા સમર્થ નથી. લોભની એવી કનિષ્ઠતા છે. માટે સંતોષનિવૃત્તિરૂપ તપને વિવેકી પુરૂષો આચરેછે.

વિપ્ર:—(હેતુ કારણુ પ્રેમ) હે ક્ષત્રી ! મને અદ્ભૂત આશ્ચર્ય ઉપજેછે કે તું છતા ભોગને છાંડેછે. પછી અછતા કામ—ભોગને

વિષે સંકટપ વિકટપ કરીને હણાઈશ; મોટે વ્યા સઘળી મુનીત્વ સંબંધીની ઉપાધિ મૂક.

નમીરાજ:—(હેતુ કારણ પ્રેમ) કામભોગ છે તે શણ સરીખા છે, કામભોગ છે તે વિષ સરીખા છે, કામભોગ છે તે સર્પની તુલ્ય છે; જેની વાંછનાથી જીવ નર્કાદિક અધોગતિને વિષે જાયછ તેમજ ક્રોધે કરીને અપે મોને કરીને માઠી ગતિ થાય છે. માયાએ કરીને સદ્ગતિનો વિનાશ હોયછ. લોભ થકી વ્યા લોક પરલોકનો ભય હોયછ. મોટે હે વિપ્ર ! અપેનો તું મને ખોધ ન કર. માંડ હુલ્લ કોઈ કાળે અજનાર નથી એ મિથ્યા મોહિનીમાં અભિરૂચિ ધરાવનાર નથી. જાણી જોઈને ઝેર કોણ પીએ ? જાણી જોઈને દિપક લઈને કુવે કોણ પડે ? જાણી જોઈને વિંભ્રમમાં કોણ પડે ? હું મારા અમૃત જેવા વૈરાગ્યનો મધુર રસ અપ્રિય કરી એ ઝેરને પ્રિય કરવા મિથિલામાં આવનાર નથી.

મહાત્મરૂપિ નમીરાજની સુદૃઢતા જોઈ શક્તે પરમાનંદ પામ્યો. પછી બ્રાહ્મણના રૂપે છાંડીને ઇંદ્રપણને વિક્રિય કર્યું. વંદન કરીને મધુરે વચ્ચે પછી તે રાજાત્મરૂપિશ્વરની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. હે મહાપરાશ્વર ! મોટું આશ્ચર્ય છે કે તે ક્રોધે જીત્યો. આશ્ચર્ય તે અહંકારનો પરાજય કર્યો. આશ્ચર્ય તે માયાને ટાળી. આશ્ચર્ય તે લોભને વશ કીધો—આશ્ચર્ય તારું સરલપણું. આશ્ચર્ય તારું નિર્મમત્વપણું. આશ્ચર્ય તારી પ્રધાન ક્ષમા. આશ્ચર્ય તારી નિર્લોભતા. હે પૂજ્ય ! તું વ્યા ભવને વિષે ઉત્તમહું; અપે પરભવને વિષે ઉત્તમ હોઈશ. કર્મરહિત થઈને પ્રધાન સિદ્ધગતિને વિષે પરવરીશ, એ રીતે

સ્તુતિ કરતો કરતો, પ્રદક્ષણા કરતો કરતો, શ્રદ્ધાભક્તિએ તે વસ્ત્ર-
વિના પાદાંબુજને વંદન કર્યું; પછી તે સુંદર ચુકટવાળો શકેન્દ્ર
આકાશ વાટે ગયો.

પ્રમાણશિક્ષા:—વિપ્રએ નમીરાજનો વૈરાગ્ય તાવવામાં ઇંદ્રે
શું ન્યૂનતા કરી છે? કંઈએ નથી કરી. સંસારની જે જે લગુતાઓ
મનુષ્યને ચલાવનારી છે; તે તે લગુતા સંબંધી મહા ગૌરવથી પ્રશ્ન
કરવામાં તે પુરંદરે નિર્મળ ભાવથી સ્તુતિપાત્ર ચાતુર્ય ચલાવ્યું છે.
છતાં નિરક્ષન કરવાનું એ છે કે નમીરાજ કેવળ કંચનમય રહ્યા
છ. શુદ્ધ એને એખંડ વૈરાગ્યના વેગમાં એમનું વહન એ-
મણે ઉત્તરમાં દર્શાવ કર્યું છે. હે વિપ્ર! તું જે જે વસ્તુઓ મારી
છે એમ કહેવરાવે છે તે તે વસ્તુઓ મારી નથી. હું એકજ છઉં,
એકલો જનાર છઉં; એને માત્ર પ્રશંસનીય એકત્વનેજ ચાહું છઉં.
આવા રહસ્યમાં નમીરાજ પોતાના ઉત્તરને એને વૈરાગ્યને દ્રઢિ-
ભૂત કરતો ગયો છે. એવી પરમ પ્રમાણશિક્ષાથી ભર્યું તે મહ-
ર્ષિનું ચરિત્ર છે. બન્ને મહાત્માઓનો પરસ્પરનો સંવાદ શુદ્ધ એ-
કત્વને સિદ્ધ કરવા; તથા અન્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાના ઉપ-
દેશાર્થે આહીં દર્શાવ કર્યો છે. એને પણ વિરોધ દ્રઢિભૂત કરવા
નમીરાજ એકત્વ શાથી પામ્યા? તે વિષે કિંચિત્ માત્ર સંબંધ
આપીએ છીએ.

એ વિદેહ દેશ જેવાં મહાન રાજનો અધિપતિ હતો, એનેક
યૌવનવતિ મનોહારિણી સ્ત્રિયોના સમુદાયમાં તે ધેરાઈ રહ્યો હતો.
દર્શનનો મોહિનીઉદય ન છતાં પણ એ સંસારલુપ્થરૂપ દેખાતો

હતો. કોઈ કાળે એના શરીરમાં દાહજ્વર નામના રોગની ઉત્પત્તિ થઈ. આમું શરીર જાણે પ્રજ્વલિત થઈ જતું હોય તેવી ખળતરા વ્યાપ્ત થઈ ગઈ. રોમે રોમે સહસ્ત્ર વીંછીની ડંશ વેદના સમાન કુઃખ ઉત્પન્ન થયું. વૈદ્ય વિદ્યાના પ્રવીણ પુરૂષોના ઔપધોપચારનું અતેક પ્રકારે સેવન કર્યું; પણ તે સઘનું વૃથા ગયું. લેશમાત્ર પણ એ વ્યાધિ ઓછી ન થતાં અધિક થતી ગઈ. ઔપધમાત્ર દાહજ્વરનાં હિતેષિ થતાં ગયાં. કોઈ ઔપધ એવું ન મળ્યું કે જેને દાહજ્વરથી કિંચિત્ પણ દ્વેષ હોય ! નિપુણ વૈદો કાયર થયા, અને રાજેશ્વર પણ એ મહા વ્યાધિથી કંટાળો પામી ગયો. તેને ટાળનાર પુરૂષની શોધ ઓખાળુ ચાલતો હતો. મહા કુશળ એક વૈદ મગ્યો તેણે મલયાગીરી ચંદનનું વિલેપન કરવા સૂચવન કર્યું. મનોરમા રાણીઓ તે ચંદનને ઘસવામાં રોકાઈ. તે ચંદન ઘસવાથી હાથમાં પેહેરેલાં કંકણનો સમુદાય પ્રત્યેક રાણીઓ કેને ખળભળાટ કરવા મંડી પડ્યો. મિથિલેશનાં અંગમાં એક દાહજ્વરની અસહ્ય વેદના તો હતી. અને બીજી આ કંકણ કોળાહળથી ઉત્પન્ન થઈ—ખળભળાટ ખમી શકાયો નહીં એટલે તેણે રાણીઓને આરા કરી કે તમે ચંદન ન ઘસો; કાં ખળભળાટ કરો. મારાથી એ ખળભળાટ સહન થઈ શકતો નથી. એક મહાવ્યાધિથી હું ગૂંહાયો છઉં; અને આ બીજો વ્યાધિનુદય કોળાહળ થાયછે. તે અસહ્ય છે. સઘળી રાણીઓએ એકેકું કંકણ મંગળ દાખલ રાખી કંકણસમુદાયનો ત્યાગ કર્યો; એટલે થતો ખળભળાટ શાંત થયો. નમીરાજે રાણીઓને કહ્યું તમે શું ચંદન ઘસવું બંધ કર્યું ? રાણીઓએ જણાવ્યું

કે ના, માત્ર કોળાહળ શાંત થવા માટે એકકું કંકણુ રાખી, બીજે કંકણુ પરિત્યાગી એમે ચંદન ઘસીએ છીએ. કંકણુનો સમૂહ હવે એમે હાથમાં રાખ્યો નથી તેથી અળભળાટ થતો નથી, રાણીઓનાં આટલાં વચનો સાંભળ્યા ત્યાં તો નમીરાજને રોમે રોમે એકત્વ સિદ્ધ થયું-વ્યાપી ગયું-એને મમત્વ ટળી ગયું. ખરે ! આજાં મળ્યે આજી ઉપાધિ જણાય છે, જો હવે આ એક કંકણુથી લેશ-માત્ર પણ અળભળાટ થતો નથી, કંકણુના સમૂહ વડે કરીને માથું ફેરવી નાખે એવો અળભળાટ થતો હતો. અહો એતન ! તું માન કે એકત્વમાંજ તારી સિદ્ધિ છે, વધારે મળવાથી વધારે ઉપાધિ છે, સંસારમાં અનંત આત્માના સંબંધમાં તારે ઉપાધિ ભોગવવાનું શું અવશ્ય છે ? તેનો ત્યાગ કર એને એકત્વમાં પ્રવેશ કર, જો ! આ એક કંકણુ હવે અળભળાટ વિના કેવી ઉત્તમ શાંતિમાં રહે છે, એનેક હતાં ત્યારે તે કેવી અશાંતિ ભોગવતું હતું ! તેવીજ રીતે તું પણ કંકણુરૂપ છે, તે કંકણુની પેઠે તું જ્યાંસુધી સ્નેહી કુટુંબીરૂપી કંકણુસમુદાયમાં પડ્યો રહીશ ત્યાં સુધી ભવરૂપી અળભળાટ સેવન કરવા પડશે. એને જો આ કંકણુની વર્તમાન સ્થિતિની પેઠે એકત્વને આરાધિશ તો સિદ્ધગતિરૂપો મહા પવિત્ર શાંતિ પામીશ, એમ વૈરાગ્યના પ્રવેશમાં ને પ્રવેશમાં તે નમીરાજ પૂર્વજાતિની સ્મૃતિ પામ્યા, પ્રવ્રજ્યા ધારણ કરવા નિશ્ચય કરી તેઓ શયન કરી ગયા, પ્રભાતે માંગલ્યરૂપ વાજિત્રની ધ્વનિ પ્રકર્ષિયો, દાહજ્વરથી ચુકત થયા, એકત્વને પરિપૂર્ણ સેવનાર તે શ્રી-મન નમિરાજ ત્રણિને અભિવંદન હો !

શાર્દુલવિક્રીઢિત.

રાણી સર્વ મળી સુ ચંદન ધસી, ને ચર્ચવામાં હતી;
બૂઝયો ત્યાં કંકળાટ કંકણુતાણો, શ્રોતી નમી ભૂપતી;
સંવાદે પાણુ ઇંદ્રીથી ઢઢ રહ્યો, એકત્વ સાચું કયું;
એવા એ મિથિલેશનું ચરિત આ, સંપૂર્ણ અત્રે થયું. ૧

વિશેષાર્થ:—રાણીઓનો સમુદાય ચંદન ધસીને વિલેપન કરવામાં રોકાયો હતો; તત્સમયમાં કંકણુના ખળભળાટને સાંભળીને નમીરાજ બૂઝયો. ઇંદ્રીની સાથે સંવાદમાં પાણુ અચળ રહ્યો; અને એકત્વને સિદ્ધ કયું. એવા એ મુક્તિસાધક મહા વૈશગ્નિનું ચરિત્ર મોક્ષમાળા ગ્રંથે તૃતિય ચિત્રે પૂર્ણતા પામ્યું.

ચતુર્થ ચિત્ર.

અન્યત્વભાવના.

શાર્દુલવિક્રીઢિત.

ના મારાં તન રૂપ કાંતિ યુવતી, ના પુત્ર કે ભ્રાત ના,
ના મારાં ભૂત સ્નેહિયો સ્વજન કે, ના ગોત્ર કે સ્તાંત ના;
ના મારાં ધન ધામ યોવન ધરા, એ મોહ અસાત્ત્વ ના,
રે! રે! જીવ વિચાર એમજ સદા, અન્યત્વદા ભાવના. ૧

વિશેષાર્થ:—આ શરીર તે માફ નથી, આ રૂપ તે માફ નથી, આ કાંતિ તે મારી નથી, આ સ્થિતિ તે મારી નથી, આ પુત્ર તે

મારા નથી, આ ભાઈઓ તે મારા નથી, આ દાસ તે મારા નથી, આ સ્નેહિયો તે મારા નથી, આ સંબંધીઓ તે મારાં નથી, આ ગોત્ર તે માં નથી, આ રાતિ તે મારી નથી, આ લક્ષ્મી તે મારી નથી, આ મહાલય તે મારાં નથી, આ યોવન તે માં નથી; અને આ ભૂમિ તે મારી નથી, માત્ર એ મોહ અજ્ઞાનપણાનાં છે. સિદ્ધગતિ સાધવા માટે હે છવ ! અન્યત્વનો ખોધ દેનારી એવી તે અન્યત્વભાવનાનો વિચાર કર વિચાર કર !

મિથ્યા મમત્વની ભ્રમના ટળવા માટે, અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિને માટે પ્રભાવથી મનન કરવા યોગ્ય રાજરાજેશ્વર ભરતનું ચરિત્ર આ-હી આગળ ટાંકીએ છીએ.

મરતેશ્વર.

જેની અશ્વશાળામાં રમણિય, ચતુર, અને અનેક પ્રકારના તેજ અશ્વના સમૂહ શોભતા હતા; જેની ગજશાળામાં અનેક જાતિના મદોન્મત હસ્તિયો ઝુલી રહ્યા હતા; જેની સૈન્યમાં મહા બાણાવળી સામંતો આવી રહ્યા હતા; જેના અંતઃપુરમાં નવયોવના સુકુમાળિકા અને યુગ્ધા સ્ત્રિયો સહસ્ર ગમે વિરાજ રહી હતી; જેના ધનનિધિમાં ચંચળા એ ઉપમાથી વિદ્વાનોએ ઓભેભે સચુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મી સ્થિરરૂપ ધર્મ હતી; જેની આ-રાને દેવ દેવાંગનાઓ આધિન થઈને યુકુટપર ચઢાવી રહ્યાં હતા; જેને પ્રારાન કરવાને માટે નાનાં પ્રકારનાં પદ્મસ લોજનો પેળે પેળે નિર્મિત થતાં હતાં; જેનાં કોમળ કર્ણના વિકાસને માટે ઝીણું અને

મધુર સ્વરી ગાયનો કરનારી વારાંગનાઓ તત્પર હતી; જેને નિરક્ષન કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં નાટક ચેટક હતાં; જેની યશોકીર્તિ વાયુરૂપે પ્રસારી જઈ આકાશ જેવી વ્યાપ્ત હતી; જેના શત્રુઓને સુખથી શયન કરવાનો વખત આવ્યો નહોતો; અથવા જેના વૈરીની વનિતાઓના નયનમાંથી સદૈવ આંસુ ટપકતાં હતાં; જેનાથી કોઈ શત્રુવટ દાખવવા તો સમર્થ નહોતું પણ સામા નિર્દોષતાથી આંગળી દિંધવા એ પણ કોઈ સમર્થ નહોતું; જેની સમક્ષ અનેક મંત્રીઓના સમુદાય તેની કૃપાની નિમંત્રણ કરતા હતા; જેનું રૂપ, કાંતિ અને સૌંદર્ય એ મનોહારક હતા; જેને અંગે મહાન ખળ, વિર્ય, શક્તિ અને ઉચ્ચ પરાક્રમ ઉછળતું હતું; ક્રિડા કરવાને માટે જેને મહા સુગંધિમય ખાગખગીયા અને વનોપવન હતા; જેને ત્યાં પ્રધાન કુળદિપક પુત્રના સમુદાય હતા; જેની સેનામાં લાખો ગમે અનુચરો સજ થઈ ઉભા રહેતા હતા. જે પુરૂષ જ્યાં જ્યાં પ્રવેશ કરતો, ત્યાં ત્યાં ખમા ખમા, કંચન-કુલ અને મૌકિતકના થાળથી વધાવતો હતો; જેના કુમકુમવાર્ણા પાદપંકજનો સ્પર્શ કરવાને ઇંદ્ર જેવા પણ તક્તસી રહેતા હતા; જેની આયુધશાળામાં મહા યશોમાન દિવ્ય ચક્રની ઉત્પત્તિ થઈ હતી; જેને ત્યાં સામ્રાજ્યનો અખંડ દીપક પ્રકાશ—માન હતો; જેને શીરે મહાન છખંડની પ્રભૂતાનો તેજસ્વિ અને ચપ્પકાટમાન ચુકુટ વિરાજીત હતો; કેહેવાનો હેતુ કે જેનાં સાહિત્યનો, જેનાં દળનો, જેનાં ગર—પરપાટણનો, જેના વૈભવનો, અને જેના વિજ્ઞાસનો સંતાર સંબંધે કોઈપણ પ્રકારે ન્યૂનભાવ નહોતો; એવો તે શ્રીમન્ રાજરાજેશ્વર ભરત પો-

તાનાં મુંદર આદર્શ-ભૂવનમાં વસ્ત્રાભૂષણથી વિભૂષિત થઈ મનોહર સિંહાસનપર બેઠો હતો. ચારે બાજુના દાર ખૂણાં હતાં; નાના પ્રકારના ધૂપનો ધુન્ન સૂક્ષ્મ રીતે પ્રસરી રહ્યો હતો; નાના પ્રકારના સુગંધિ પદાર્થો ધનધમી રહ્યાં હતાં; નાના પ્રકારનાં સુસ્વર યુક્ત વાજિત્રો યાંત્રિક કળાવડે સ્વર બેંચી રહ્યાં હતાં; શીતળ, મંદ અને સુગંધી એમ ત્રિવિધ વાયુની લહરીઓ છૂટતી હતી; આભૂષણાદિક પદાર્થોનું નિરક્ષન કરતાં કરતાં એ શ્રીમન્ રાજરાજેશ્વર ભરત તે ભૂવનમાં અપૂર્વતાને પામ્યો. એના હાથની એક આંગળીમાંથી વીંટી નીકળી પડી. ભરતનું ધ્યાન તે ભણી ખેંચાયું; અને આંગળી કેવળ અડવી જણાઈ. નવ આંગળીઓ વીંટી વડે કરીને જે મનોહરતા ધરાવતી હતી; તે મનોહરતા વિના આ આંગળીપરથી ભરતેશ્વરને અદ્ભૂત મૂળોત્તર વિચારની પ્રેરણા થઈ. શા કારણથી આ આંગળી આવી લાગવી જેઈએ ! એ વિચાર કરતાં વિંટીનું નીકળી પડવું એ કારણ એમ તેને સમજાયું. તે વાતને વિશેષ પ્રમાણભૂત કરવા બીજી આંગળીની વિંટી તેણે ખેંચી લીધી. એ બીજી આંગળીમાંથી જેવી વિંટી નીકળી તેવી તે આંગળી અશોભ્ય દેખાઈ; વળી એ વાતને સિદ્ધ કરવાને તેણે ત્રીજી આંગળીમાંથી પણ વીંટી સેરવી લીધી, એથી વિશેષ પ્રમાણ થયું; વળી ચોથી આંગળીમાંથી વીંટી કાઢી લીધી એટલે એણે પણ એવોજ દેખાવ દીધો. એમ અનુક્રમે દરો આંગળીઓ અડવી કરી મૂકી. અડવી થઈ જવાથી સઘળીનો દેખાવ અશોભ્ય દેખાયો. અશોભ્ય દેખાવાથી રાજરાજેશ્વર અન્યત્ર ભાવનામાં ગદ્મદીત

યઈ એમ ખોટ્યો:—અહોહો ! કેવી વિચિત્રતા છે કે ભૂમિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુને ટીપાંને કુશળતાથી ઘડવાથી મુદ્રિકા બની. એ મુદ્રિકાવડે મારી આંગળી સુંદર દેખાઈ; એ આંગળીમાંથી મુદ્રિકા નીકળી પડતાં એથી વિપરીત દેખાવ દીધો; વિપરીત દેખાવથી અશોભ્યતા અને અડવાપણું ખેદરૂપ થયું. અશોભ્ય જાણવાનું કારણ માત્ર વીંટી નહીં એજ ઠંધું કે ? જો વીંટી હત તો તો એવી અશોભા હું ન જોત. એ મુદ્રિકાવડે મારી આ આંગળી શોભા પામી; એ આંગળીવડે આ હાથ શોભેછે; અને એ હાથવડે આ શરીર શોભા પામે છે. ત્યારે એમાં હું શોભા કોની ગાણું ? અતિ વિસ્મયતા ! મારી આ મનાતી મનોહર કાંતિને વિશેષ દિશ્ન કરનાર ત મણી માણુક્યાદિના અસંકારો અને રંગ ખેરંગી વસ્ત્રો ઠપાં; એ કાંતિ મારી ત્વચાની શોભા ઠરી; એ ત્વચા શરીરની યુક્તતા ઠાંકી સુંદરતા દેખાડે છે; અહોહો ! આ મહા વિપરીતતા છે ! જે શરીરને હું માફ માનુછું તે શરીર તે માત્ર ત્વચાવડે, તે ત્વચા કાંતિ વડે; અને તે કાંતિ વસ્ત્રાસંકારવડે શોભેછે; ત્યારે શું મારા શરીરની તો કંઈ શોભા નહીંજ કે ? રૂઢિ, માંસ, અને હાડનોજ કેવળ એ માળો કે ? અને એ માળો તે હું કેવળ મારો માનુછું. કેવી ભૂત ! કેવી ભ્રમના ! અને કેવી વિચિત્રતા છે ! કેવળ હું પરપુદ્ગળની શોભાથી શોભુંછું. કોઈથી રમણિયતા ધરાવતું શરીર તે મારે માફ કેમ માનવું ? અને કદાપિ એમ માનીને હું એમાં મમત્વભાવ રાખું તોપણ તે કેવળ દુઃખપ્રદ અને વૃથા છે. આ મારા આત્માનો એ શરીરથી એક કાળે વિયોગ છે ! આત્મા જ્યારે ખીળ દેહને

ધારણુ કરવા પરવરશે ત્યારે આ દેહ અહીં રહેવામાં કંઈ શંકા નથી. એ કાયા મારી ન થઈ અતે નહીં થાય ત્યારે હું એને મારી માનુ છું કે માનું એ કેવળ મૂર્ખતા છે. જેનો એક કાળે વિયોગ થવાનો છે; અને જે કેવળ અન્યત્વભાવ ધરાવે છે તેમાં મમત્વપાણું શું રાખવું ? એ જ્યારે મારી થતી નથી ત્યારે મારે એનું થવું શું ઉચિત છે ? નહીં નહીં. એ જ્યારે મારી નહીં ત્યારે હું એનો નહીં; એમ વિચારું, દઢ કરું, અને પ્રવર્તન કરું; એજ વિવેક બુદ્ધિનું તાત્પર્ય છે. આ આખી સૃષ્ટિ અનંત ચીજથી અને અનંત પદાર્થોથી ભરી છે; તે સઘળા પદાર્થ કરતાં જેના જેટલી કોઈપણુ વસ્તુપર મારી પ્રિયતા નથી, તે વસ્તુ તે મારી ન થઈ તો પછી ખીજી કયી વસ્તુ મારી હોય ? અહો ! હું બહુ ભૂલી ગયો. મિથ્યા મોહમાં લથડી પડ્યો. તે નવયોવનાઓ, તે માનેલા કુળદીપક પુત્રો, તે અઢળક લક્ષ્મી, તે છ ખંડનું મહાન રાજ, એ મારા નથી. એમાંનું લેશ માત્ર પણ મારું નથી. એમાં મારો કીંચિત્ ભાગ નથી. જે કાયાથી હું એ સઘળી વસ્તુનો ઉપભોગ લઉં છું; તે ભોક્તા વસ્તુ જ્યારે મારી ન થઈ ત્યારે ખીજી મારી માતી ખેઠેલો વસ્તુ, સ્નેહી, કુટુંબી ઇત્યાદિક મારા શું થનાર હતા ? નહીં, કંઈજ નહીં ? એ મમત્વભાવ મારે જોઈતો નથી ! એ પુત્ર, એ મિત્ર, એ કલત્ર, એ વૈભવ, અને એ લક્ષ્મીને મારે મારા માનવાંજ નથી ! હું એનો નહીં; ને એ મારા નહીં ! પૂન્યાદિક સાધીને ન જે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી તે તે વસ્તુ મારી ન થઈ એ જેવું સંસારમાં કયું ખેદમય છે ! મારા ઉગ્ર પૂન્યત્વનું પરિણામ આજ કે ? છેવટે એ સઘળાનો વિ-

યોગજ કે ? પુન્યત્વનું એ કળ પામીને એની વૃદ્ધિને માટે જે જે પાપ કર્યા તે તે મારા આત્માએ ભોગવવાંજ કે ? તે પણ એકલા એજ કે ? એમાં કોઈ સહીયારી નહીંજ કે ? નહીં નહીં, એ અન્ય-ત્વભાવ—વાળા માટે થઇને હું મમત્વભાવ દર્શાવી આત્માનો અનુહિતૈષી થઈ એને રોદ્ર નર્કનો ભોક્તા કરું એ જેવું કયું અપરાધ છે ? એવી કઈ ભ્રમના છે ? એવો કયો અવિવેક છે ? ચોપનરલાકા પુરૂષમાંનો હું એક ગણાયો; તાય આવાં કૃત ટાળી શકું નહીં, એને પ્રાપ્ત કરેલી પ્રભૂતાને ખાઈ ખેમું, એ કેવળ અયુક્ત છે, એ પુત્રોનો, એ પ્રમદાઓનો, એ રાજવૈભવનો, એને એ વાહનાદિક સુખનો મારે કરો અનુરાગ નથી ! મમત્વ નથી ! વૈરાગ્યનું રાજ રાજેશ્વર ભરતના અંતઃકરણમાં આવું ચિત્ર પડ્યું કે તિમિરપટ ટળી ગયું. શુક્લધ્યાન પ્રાપ્ત થયું. અરોષ કર્મ બળીને ભશિ-ભૂત થયાં !!! મહાદિવ્ય એને સહસ્ર—કિર્ગુથી પણ અનુપમ કાંતિમાન કૈવલ્યરાન પ્રગટ થયું. તેજવેળા એણે પંચ મુષ્ટિ કેશ સોચન કર્યું. શાસન દેવીએ એને સંતસાજ આપ્યો; એને તે મહા વિરાગી સર્વસા, સર્વદર્શિ થઈ, ચતુર્ગતિ, ચોવિશ ડંડક તેમજ આધિ, વ્યાધિ, એને ઉપાધિથી વિરક્ત થયો. ચપળ સંસારનાં સકળ સુખવિલાસથી એણે નિવૃત્તિ કરી. પ્રિયાપ્રિય ગયું; એને તે નિરંતર સ્તવવા યોગ્ય પરમાત્મા થયો.

પ્રમાણ—શિક્ષા—એમ એ છ ખંડનો પ્રભૂ, દેવતાદેવ જેવો, અઠળક સામ્રાજ્ય સક્ષ્મીનો ભોક્તા, મહાયુનો ધણી, એનેક રત્નની યુક્તતા ધરાવનાર, રાજરાજેશ્વર ભરત આ-દર્શભૂવનને વિષે અ-

ન્યત્વભાવના ઉપજ્યાથી શુદ્ધ વિરાગી થયે !

ખરેખર ભરતેશ્વરનું મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર સંસારની શોકાર્તતા અને ઔદાસિન્યતાનો પુરેપુરો ભાવ, ઉપદેશ અને પ્રમાણુ દર્શિત કરેછે. કહો ? એને ત્યાં કયો ખામી હતી ? નહોતી એને ત્યાં નવયોવન સ્ત્રિઓની ખામી, કે નહોતી રાજશીલ્પિની ખામી, નહોતી વિજયસિલ્પિની ખામી, કે નહોતી નવનિધિની ખામી; નહોતો પુત્રસમુદાયની ખામી કે નહોતો કુટુંબ પરિવારની ખામી; નહોતી રૂપ કાંતિની ખામી કે નહોતી યશોકિર્તિની ખામી; આગળ કહેવાઈ ગયેલી તેની શીલ્પિનું એનું પુનઃસ્મરણ કરાવી પ્રમાણુથી શિક્ષાપ્રસાદીનો લાભ આપીએ છીએ કે ભરતેશ્વરે વિવેકથી અન્યત્વના સ્વરૂપને બોધ્યું, જાણ્યું, અને સર્પ—કંચુકવત્ સંસાર—પરિત્યાગ કરી તેનું મિથ્યા મમત્વ સિદ્ધ કરી આપ્યું. મહા વૈરાગ્યની અચળતા, નિર્મમત્વતા, અને આત્મ-શક્તિનું પ્રકુલિત થવું, આ મહા યોગિશ્વરના ચરિત્રમાં રહ્યું છે.

એક પિતાના સો પુત્રમાં નવાણું આગળ આત્મસિદ્ધિને સાધતા હતા. સોમાં આ ભરતેશ્વરે સિદ્ધિ સાધી. પિતાએ પણ એજ સિદ્ધિ સાધી. ભરતેશ્વરી—રાજ્યાસન—ભોગિયો ઉપરા ઉપર આઠનાર એજ આ—દર્શભૂવનમાં તેજ સિદ્ધિને પામ્યા કહેવાય છે. એ સકળ સિદ્ધિસાધક—મંડળ અન્યત્વનેજ સિદ્ધ કરી એકત્વમાં પ્રવેશ કરાવે છે. અભિવંદન હો તે પરમાત્માઓને !

શાર્દુલાવિક્રીડિત.

દેખી આંગળિ આપ એક અડવી, વૈરાગ્ય વેગે ગયા;

છાંડી રાજસમાજને ભરતજી, કૈવલ્ય રાની થયા;
ઓધું ચિત્ર પવિત્ર એજ ચરિતે, પામ્યું અહીં પૂર્ણતા;
રાનીનાં મન તેહ રંજન કરો, વૈરાગ્ય ભાવે યથા. ૧

અર્થ:—પોતાની એક આંગળી અડવી દેખીને વૈરાગ્યના પ્રવાહમાં જોણે પ્રવેશ કર્યો, રાજસમાજને છાંડીને જોણે કૈવલ્ય રાન પ્રાપ્ત કર્યું; એવા તે ભરતેશ્વરનું ચરિત્ર ધારણ કરીને આ ઓધું ચિત્ર પૂર્ણતા પામ્યું. તે જોવો જોઈએ તેવો વૈરાગ્યભાવ દર્શાવીને રાની પુરૂષનાં મનને રંજન કરનાર થાઓ !

પંચમ ચિત્ર.

અઝાચિ—ભાવના.

ગીતિ વૃત્ત.

ખાણુ મુત્રને મળન', રોગ જરાનું નિવાસનું ધામ;
કાયા એવી ગણિને, માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ. ૧

વિશેષાર્થ:—મળન મુત્રની ખાણરૂપ, રોગ અને વૃદ્ધતાને રહેવાનાં ધામનાં જેવી કાયાને ગણી હે ચૈતન્ય ! તેનું નિઃશ્વા માન ત્યાગ કરીને સનંતકુમારની પેઠે તેને સફળ કર !

એ ભગવન્ સનંતકુમારનું ચરિત્ર અહીં આગળ અશુચિ ભાવનાની પ્રમાણિકતા ખતાવવા માટે આરંભાશે.

સનંતકુમાર.

જે જે રીક્ષિસિદ્ધિ અને વૈભવ ભરતેધરનાં ચરિત્રમાં વર્ણવ્યાં; તે તે વૈભવાદિકથી કરીને યુક્ત સનંતકુમાર ચક્રવર્તિ હતો. સનંતકુમારનો વર્ણુ અને રૂપ અનુપમ હતાં. એકવેળા સુધર્મ—સભામાં તે રૂપની સ્તુતિ થઈ, કોઈએ દેવોને તે વાત રૂચી નહીં; પછી તેઓ તે શંકા ટાળવાને વિપ્રરૂપે સનંતકુમારનાં અંતઃપુરમાં ગયા. સનંતકુમારનો દેહ તે વેળા ખેળ ભર્યો હતો, તેને અગ્ર મર્દનાદિક પદાર્થોનું માત્ર વિલેપન હતું. એક નાનું પંચીયું પહેર્યું હતું, અંતે તે સ્નાનમંજન કરવા માટે બેઠો હતો. વિપ્રરૂપે આવીલા દેવતા તેનું મનોહર મુખ, કંચનવર્ણિ કાયા અને ચંદ્ર જેવી કાંતિ જોઈને બહુ આનંદ પામ્યા. જરા માથું ધુણાવ્યું, એટલે ચક્રવર્તિએ પૂછ્યું તમે માથું કેમ ધુણાવ્યું? દેવોએ કહ્યું અમે તમારૂં રૂપ અંતે વર્ણુ નિરક્ષન કરવા માટે બહુ અભિલાષી હતા. સ્થળે સ્થળે તમારા વર્ણુ રૂપની સ્તુતિ સાંભળી હતી. આજે તે વાત અંતે પ્રમાણભૂત થઈ એથી અમે આનંદ પામ્યા. માથું ધુણાવ્યું કે જેવું લોકોમાં વાયક છે તેવુંજ રૂપ છે. એથી વિશેષ છે પણ આજું નથી. સનંતકુમાર સ્વરૂપ વર્ણુની સ્તુતિથી પ્રભૂત્વ લાવી બોલ્યો તમે આ વેળા માં રૂપ જોયું તે ભલે. પરંતુ હું જ્યારે રાજસભામાં વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી કેવળ સજ થઈને જ્યારે સિંહાસનપર બેસુંછું, ત્યારે માં રૂપ અંતે મારો વર્ણુ જોવા યોગ્ય છે; અત્યારે તો હું ખેળભરી કાયાએ બેઠું, જો તે વેળા મેં

મારું રૂપવર્ણુ જુઓ તો અદ્ભૂત ચમત્કારને પામો; અને ચક્રિત થઈ જાઓ. દેવોએ કહ્યું ત્યારે પછી અમે રાજસભામાં આવીશું; અમે કહીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. સનંતકુમારે ત્યાર પછી ઉત્તમ અને અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કર્યા. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાયા વિશેષ આશ્ચર્યતા ઉપજાવે તેમ કરીને તે રાજસભામાં આવી સિંહાસનપર બેઠો. આજીવ્યાજીવ સમર્થ મંત્રિયો, સુભટો, વિદ્વાનો અને અન્ય સભાસદો યોગ્ય આસને બેસી ગયા છે. રાજેશ્વર આમરછવથી અને ખમાખમાથી વિશેષ શોભી રહ્યો છે—વધાર્ધ રહ્યો છે. ત્યાં પેલા દેવતાઓ પાછા વિપ્ર રૂપે આવી. અદ્ભૂત રૂપવર્ણુથી આનંદ પામવાને બદલે જાણે એક પામ્યા છે એવા સ્વરૂપમાં તેઓએ માથું ધુણાવ્યું. ચક્રવર્તિએ પૂછ્યું અહો બ્રાહ્મણો? ગર્ધવેળા કરતાં આ વેળા તમે જૂદા રૂપમાં માથું ધુણાવ્યું એનું શું કારણ છે? તે મને કહો. અવધ રાનાનુસારે વિપ્રે કહ્યું કે હે મહારાજ! તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમી આકાશનો ફેર પડી ગયો છે. ચક્રવર્તિએ તે સ્પષ્ટ સમજાવવા કહ્યું. બ્રાહ્મણે કહ્યું અધિરાજ! પ્રથમ તમારી કોમળ કાયા અમૃતતુલ્ય હતી, આ વેળાએ ઝેરરૂપ છે. તેથી જ્યારે અમૃતતુલ્ય અંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા હતા. આ વેળા ઝેરતુલ્ય છે ત્યારે એક પામ્યા. અમે કહીએ છીએ તે વાતની સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે હમણા તાંબુડ થુંકો; તત્કાળ તેપર મક્ષિકા બેસશે અને પરધામ પ્રાપ્ત થશે. સનંતકુમારે એ પરિક્ષા કરી તો સત્ય ઠરી, પૂર્વિત કર્મનાં પાપનો જે ભાગ તેમાં આ કાયાના મદ સંબંધીનું

મેળવણુ થવાથી એ ચક્રવર્તિની કાયા ઝેરમય થઈ ગઈ. વિનાશી
અને અશુચીમય કાયાનો આવો પ્રપંચ જોઈને સનંતકુમારને
અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. કેવળ આ સંસાર તજવા
યોગ્ય છે. આવીને આવી અશુચી સ્ત્રી, પુત્ર મિત્રાદિનાં શરીરમાં
રહી છે. એ સઘનું મોહમાન કરવા યોગ્ય નથી. એમ બોલીને તે
છ ખંડની પ્રભૂતા ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યો. સાધુરૂપે જ્યારે
વિચરતો હતો ત્યારે મહારોગ ઉત્પન્ન થયો. તેનાં સત્યત્વની પરીક્ષા
લેવાને કોઈદિવ ત્યાં વૈદરૂપે આવી. સાધુને કહ્યું હું બહુ કુશળ
રાજવૈદ્યું, તમારી કાયા રોગનો ભોગ થયેલી છે. જો ઈચ્છા હોય
તો તત્કાળ હું તે રોગને ટાળી આપું. સાધુ બોલ્યા, હે વૈદ ! કર્મ
રૂપી રોગ મહોન્મત્ત છે; એ રોગ ટાળવાની તમારી જો સમર્થતા
હોય તો ભલે મારો આ રોગ ટાળો. એ સમર્થતા નહોય તો એ
રોગ છો રહ્યો. દેવતાએ કહ્યું એ રોગ ટાળવાની સમર્થતા હું ધ-
રાવતો નથી. પછી સાધુએ પોતાની લખિંધનાં પરિપૂર્ણ પ્રખળવડે
ધુંકવાળી અંગુલી કરી તે રોગને ખરડી કે તત્કાળ તે રોગ વિનાશ
પામ્યો; અને કાયા પાછી હતી તેવી બની ગઈ. પછી તે વેળા દેવે
પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું; ધન્યવાદ ગાઈવંદન કરી પોતાને સ્થાનકે ગયો.

પ્રમાણ—શિક્ષા:—રક્તપીત જેવા સદૈવ લોહી પડથી ગદ્ગ-
દ્તા મહા રોગની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે; પણમાં વણસી જ-
વાનો જેનો સ્વભાવ છે. જેનાં પ્રત્યેક રોમે પોણા બખ્ખે રોગનો
નિવાસ છે; તેવાં સાડાત્રણ કરોડ રોમથી તે ભરેલી હોવાથી સવા
પાંચ કરોડ રોમનો તે ભંડાર છે (એમ વિવેકથી સિદ્ધ છે.) અજ્ઞા-

દિની ન્યૂનાધિકતાથી તે પ્રત્યેક રોગ જે કાયામાં દેખાવ દેછે. મળ મુત્ર નર્ક, હાડ, માંસ, પર અપ્પે બેઠેમથી જેનું અંધારણુ ટક્યુંછે. ત્વચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે. તે કાયાનો મોહ ખરે! વિભ્રમજ છે! સનંતકુમારે જેનું લેશ માત્ર માન કર્યું તે પણ તેથી સંખ્યાનું નહીં તે કાયામાં અહો પામર! તું શું મોહછે! એ કિંચિત્ સ્તુતિપાત્ર નથી.

આમ છતાં પણ આમળ ઉપર મનુષ્ય દેહને સર્વ દેહોત્તમ કહેવો પડશે. એનાથી સિદ્ધ ગતિની સિદ્ધિછે એમ કહેવાનુંછે. ત્યાં આમળ નિરાંક થવા માટે અહીં નામ માત્ર વ્યાખ્યાન આપ્યુંછે.

આત્માનાં શુભ કર્મનો જ્યારે ઉદય આપ્યો ત્યારે તે મનુષ્ય દેહ પામ્યો. મનુષ્ય એટલે એ હાથ, એ પગ, એ આંખ, એ કાન, એકે મુખ, એ અગ્ર, એક નાકવાળાદેહનો અધીશ્વર એમ નથી. પણ એનો મર્મ જાણેછે, જો એમ અવિવેક દાખવીએ તો પછી વાનરને મનુષ્ય ગણવામાં દોષ શો? એ બિચારાએ તો એક પૂંછડું પણ વધારે પ્રાપ્ત કર્યુંછે, પણ નહીં. મનુષ્યત્વનો મર્મ આમ છે. વિવેકબુદ્ધિ જેના મનમાં ઉદય પામી છે તેજ મનુષ્ય, બાકી બધાંય એ શિવાયનાં તે દ્વિપાદ રૂપે પચુજ છે. મેધાવિ પુરૂષો નિરંતર એ માનવત્વનો આમજ મર્મ પ્રકાશેછે. વિવેક બુદ્ધિના ઉદય વડે સુક્તિના રાજમાર્ગમાં પ્રવેશ કરાયછે. અને એ માર્ગમાં પ્રવેશ એજ માનવ દેહની ઉત્તમતા છે. તોપણ સ્મૃતિમાન થવું યથોચિત છે કે તેદેહ કેવળ અયુચિમય તે અયુચિમયજ છે. એના સ્વભાવમાં અન્યત્વ નથી.

મોક્ષમાળા ગ્રંથે અશુચિ—ભાવનાના ઉપદેશ માટે પ્રથમ દર્શનનાં પાંચમાં ચિત્રમાં સનંતકુમારનું દ્રષ્ટાંત અંતે પ્રમાણુ શિક્ષા પૂર્ણતા પામી.

અંતર્દર્શન.

નિવૃત્તિ—બોધ.

નારાચ છંદ.

અનંત સૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા !

અનંત દુઃખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યાં—વિચિત્રતા !!

ઉઘાડ ન્યાય નેત્રને નિહાળ રે ! નિહાળ તું;

નિવૃત્તિ શિશ્રુએવ ધારિ તે પ્રવૃત્તિ બાળ તું. ૧

વિશેષાર્થ:—જેમાં એકંત અંતે અનંત સુખના તરંગ ઉછળે છે તેવાં શીઝ જ્ઞાનને માત્ર નામનાં દુઃખથી કંટાળી જઈને મિત્ર રૂપે ન માનતાં તેમાં અભાવ કરેછે; અંતે કેવળ અનંત દુઃખમય એવા જે સંસારનાં નામ માત્ર સુખ તેમાં તારો પરિપૂર્ણ પ્રેમ છે એ કેવી વિચિત્રતા છે ! અહો ચેતન ! હવે તું તારા ન્યાયરૂપી નેત્રે ઉઘાડીને નિહાળ-રે ! નિહાળ !!! નિહાળીને શીશ્રુએવ નિવૃત્તિ એટલે મહા વૈરાગ્યને ધારણુ કર, અંતે મિથ્યા કામભોગની પ્રવૃત્તિને બાળીદે !

એવી પવિત્ર મહા નિવૃત્તિને દ્રઢિભૂત કરવા ઉચ્ચવિરાગી

યુવરાજ મૃગાપુત્રનું મનન કરવા યોગ્ય ચરિત્ર અહીં આગળ પ્રત્યક્ષ છે. કેવાં દુઃખને સુખ માન્યું છે? અને કેવાં સુખને દુઃખ માન્યું છે? તે તાદ્રશ્ય તે યુવરાજનાં સુખ—વચન સિદ્ધ કરશે.

મૃગાપુત્ર.

નાના પ્રકારનાં મનોહર વૃક્ષથી ભરેલા ઉદ્યાનો વડે સુગ્રીવ એ નામે એક સુશોભીત નગર છે. તે નગરનાં રાજ્યાસનપર ખજભદ્ર એ નામે એક રાજા થયો; તેની પ્રિયવદા પટરાણીનું નામ મૃગા હતું. એ પતિપતિની ખજમી નામે એક કુમારે જન્મ લીધો હતો; મૃગાપુત્ર એવું એનું પ્રખ્યાત નામ હતું. જનક જનેતાને તે અતિ વક્ષમ હતો. એ યુવરાજ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં સંપતિના ગુણને પામ્યો હતો; એથી કરીને દમોધર એટલે પતિમાં અગ્રેસર ગણવા યોગ્ય હતો. તે મૃગાપુત્ર શિખરબંધ આનંદકારી પ્રાસાદને વિષે પોતાની પ્રાણપ્રિયા સહિત દોગુંદક દેવતાની પેરે વિલાસ કરતો હતો, નિરંતર પ્રમોદમ્બહિત મનથી વર્તતો હતો, ચંદ્રકાંતાદિક મણીતેમજ વિવિધ રતનથી પ્રાસ્પદનો પટશાળ જડીત હતો. એક દિવસને સમયે તે કુમાર પોતાના ગોખને વિષે રહ્યો હતો. ત્યાં નગરનું નિરક્ષન પરિપૂર્ણ થતું હતું. જ્યાં ચાર રાજમાર્ગ એકત્વને પામતા હતા, એવા એકમાં ત્રણ રાજમાર્ગ એકઠા મળ્યા છે ત્યાં તેની દષ્ટિ દોડી. મહા તપ, મહા નિયમ, મહા સંયમ, મહા શીલ, અને મહા ગુણના ધામરૂપ એકં શાંત તપસ્વિ સાધુને ત્યાં તેણે જોયા. જેમ જેમ વેળા થતી જાય છે; તેમ તેમ તે

મુનીને મૃગાયુત્ર નિરખી નિરખીને જીએછે. એ નિરક્ષત ઉપરથી તે એમ બોલ્યો હું જાણું છું કે આણું રૂપ મેં ક્યાંક દીડુંછે. એને એમ બોલતાં બોલતાં તે કુમાર શોભનિક પરિણામને પામ્યો. મોહપટ ટળ્યું; ને ઉપસમતા પામ્યો. જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન પ્રકાશિત થયું. પૂર્વિત જાતિની સ્મૃતિ ઉપજવાથી તે મૃગાયુત્ર મહા શીલ્લિનો ભોક્તા પૂર્વનાં ચારિત્રનાં સ્મરણને પણ પામ્યો. શીલ્લિમત્તે તે વિષયને વિષે અણુરાગ્યતો થયો. સંયમને વિષે રાગ્યતો થયો. માતા પિતાની સમીપે આવીને તે બોલ્યો કે પૂર્વમત્તે વિષે મેં પાંચ મહા વૃત્તને સાંભળ્યાં હતાં. નર્કને વિષે જે અતંત દુઃખછે તે પણ મેં સાંભળ્યાં હતાં. તિર્યચને વિષે જે અતંત દુઃખછે તે પણ મેં સાંભળ્યાં હતાં. એ અતંત દુઃખથી ખેદ પામીને હું તેનાથી નિવૃત્તિવાનો અભિલાષી થયો છું. સંસારરૂપી સમુદ્રથી પાર પામવા માટે હે ગુરુજનો ! મને તે પાંચ મહાવૃત્ત ધારણ કરવાની અવગતિ ધો. કુમારના નિવૃત્તિથી ભરેલાં વચનો સાંભળીને માતા પિતાએ ભોગ ભોગવવાનું આમંત્રણ કર્યું. આમંત્રણ વચનથી ખેદ પામીને મૃગાયુત્ર એમ કહેછે કે અહો માત ! એને અહો તાત ! જે ભોગનું તમે મને આમંત્રણ કરો છો તે ભોગ મેં, ભોગવ્યા. તે ભોગ વિષકૃણ—કિંપાક વૃક્ષના કૃણની ઉપમાથી યુક્તછે. ભોગવ્યા પછી કડવા વિષાકને આપેછે. સદૈવ દુઃખોત્પતિનાં કારણ છે. આ શરીર છે તે અનિત્ય એને કેવળ અશુચિમય છે. અશુચિથી ઉત્પન્ન થયુંછે. જીવનો એ અશાશ્વત વાસછે, અતંત દુઃખનો હેતુ છે. રોગ, જરા, એને ક્ષેપાદિકનું એ શરીર ભાજન છે. એ શરીરને

વિષે હું કેમ રતિ કરું? આળપણે એ શરીર છાંડું છે કે વૃક્ષપણે. એવો જેનો નિયમ નથી. એ શરીર પાણીનાં ફીણના બુદ્ધિદા જેવુંછે. એવાં શરીરને વિષે સ્નેહ કેમ યોગ્ય હોય? મનુષ્યત્વમાં એ શરીર પામીને કોઈ, જ્વર, વગેરે વ્યાધિને તેમજ જરા મરણને વિષે ગ્રહાવું રહ્યુંછે. તેમાં હું કેમ પ્રેમ બાંધું? જન્મવું દુઃખ, જરાવું દુઃખ, રોગવું દુઃખ, મરણવું દુઃખ, કેવળ દુઃખના હેતુ સંસારને વિષે છે. ભૂમિ-ક્ષેત્ર, આવાસ, કંચન, કુંદુંબ, પુત્ર, પ્રમદા, બંધવ, એ સકળને છાંડીને માત્ર ક્લેશ પામીને આ શરીરથી અવશ્યમેવ જવુંછે. જેમ કિંપાક વૃક્ષના ફળવું પરિણામ સુખદાયક નથી; એમ ભોગવું પરિણામ પણ સુખદાયક નથી. જેમ કોઈ પુરૂષ મહા પ્રવાસને વિષે અજાજળ અંગીકાર ન કરે એટલે કે ન લે અને કુધા તૃષાએ કરીને દુઃખી થાય તેમ ધર્મના અનાચરણથી પરભવને વિષે જતાં તે પુરૂષ દુઃખી થાય; જન્મ જરાદિકની પીડા પામે. મહા પ્રવાસમાં પરવરતાં જે પુરૂષ અજાજળાદિક લેતે પુરૂષ કુધા તૃષાથી રહિત થઈ સુખને પામે, એમ ધર્મનો આચરનાર પુરૂષ પરભવ પ્રત્યે પરવરતાં સુખને પામે; અદ્ય કર્મ રહીત હોય. અશાતા વેદને રહિત હોય. હે ગુરજનો ! જેમ કોઈ ગૃહસ્થવું ઘર પ્રજ્વલિત થાયછે ત્યારે તે ઘરનો 'ધણી અમૂલ્ય વસ્ત્રાદિકને લઈ જઈ જીર્ણ વસ્ત્રાદિકને છાંડી, રહેવા દેછે તેમ ક્ષોક બળતો દેખીને જીર્ણ વસ્ત્રરૂપ જરા મરણને છાંડીને અમૂલ્ય આત્માને તે બળતાથી (તમે આરા આપો એટલે હું) તારીશ. મૃગાપુત્રનાં વચન સાંભળીને શોકાર્ત થયેલાં એનાં 'માતાપિતા

ખોલ્યાં હે પુત્ર ! આ તું શું કરે છે ? ચારિત્ર પાળતાં બહુ દુક્ષ્મલ છે. ક્ષમાદિક ગુણને યતિએ ધરવા પડે છે. રાખવા પડે છે. યજ્ઞાથી સાચવવા પડે છે, સંયતિએ મિત્રમાં અને શત્રુમાં સમભાવ રાખવો પડે છે, સંયતિને પોતાના આત્મા ઉપર અને પરાત્મા ઉપર સમ ખુદ્ધિ રાખવી પડે છે. અથવા સર્વ જગત્ ઉપર સરખો ભાવ રાખવો પડે છે એવું એ પ્રાણાતિપાત વિરતિ પ્રથમ વૃત્ત યાવત્ જીવતાં સુધી પાળતાં દુક્ષ્મલ તે પાળવું પડે છે. સંયતિને સદૈવ કાળ અપ્રમાદપણાથી મૃષા વચનનું વર્જવું, હિતકારી વચનનું ભાખવું, એવું પાળતાં દુઃકર ખીજું વૃત્ત અવધારણું કરવું પડે છે. સંયતિને દાંત શોધનાને અર્થે એક સળીનું પાણુ અદત્તથી વર્જવું, નિર્વદ્ય અને દોષરહીત ભિક્ષાનું આચરવું એવું પાળતા દુઃકર ત્રીજું વૃત્ત અવધારણું કરવું પડે છે. કામભોગના સ્વાદને જાણવા અને અશ્ન-હિચર્યનું ધારણું કરવું તે ત્યાગ કરીને બ્રહ્મચર્યરૂપ ચોથું વૃત્ત સંયતિને અવધારણું કરવું તેમજ પાળવું બહુ દુક્ષ્મલ છે. ધન, ધાન્ય, દાસના સમુદાય, પરિગૃહ મમત્વનું વર્જન સઘળા પ્રકારના આરંભનો ત્યાગ કેવળજ એ નિર્મમત્વથી પાંચમું મહાવૃત્ત સંયતિને ધારણું કરવું અતિ અતિ વિકટ છે. રાત્રિભોજનનું વર્જન, ધૃતાદિક પદાર્થનું વાસી રાખવાનું ત્યાગવું તે અતિ દુઃકર છે. હે પુત્ર ! તું ચારિત્ર ચારિત્ર શું કરે છે ! ચારિત્ર જોવી દુઃખપ્રદ વસ્તુ ખીજી કશી છે ? ક્ષુધાના પરિસહ સહન કરવા; તૃષ્ણાના પરિસહ સહન કરવા; દાહના પ્રિસહ સહન કરવા; ઉબળ તાપના પરિસહ સહન કરવા; શંસ મચ્છરના પરિસહ સહન કરવા, અઘોષ પરિસહ સહન કરવા;

રવા; ઉપાશ્રયના પરિસહ સહન કરવા, તૃષ્ણાદિક સ્પર્ધના પરિસહ સહન કરવા, મેલના પરિસહ સહન કરવા. નિશ્ચય માન કે હે પુત્ર ! એનું ચારિત્ર કેમ પાળી શકાય ? વધના પરિસહ, બંધના પરિસહ કેવા વિકટ છે ? ભિક્ષાચરી કેવી દુઃખલ છે ? યાચના કરવી કેવી દુઃખલ છે ? યાચના કરવા છતાં ન પમાય એ અઘાલ પરિસહ કેવો દુઃખલ છે ? કાયર પુરૂષના હૃદયને ભેદી નાખનાર કેશ-લોચન કેવું વિકટ છે ? તું વિચાર કર ? કર્મચેરી પ્રતિ રૌદ્ર એકું બ્રહ્મચર્ય વૃત્ત કેવું દુઃખલ છે ? ખરે ! અધીરવંત આત્માને એ સધળાં અતિ અતિ વિકટ છે. પ્રિય પુત્ર ! તું સુખ ભોગવવાને યોગ્ય છે. અતિ રમણિય રીતે નિર્મળ સ્નાન કરવાને તારું સુકુમાળ શરીર યોગ્ય છે. પ્રિય પુત્ર ! નિશ્ચય તું ચારિત્ર પાળવાને સમર્થ નથી. યાવત્ જીવતાં સુધી એમાં વિસામો નથી. સંયતિના ગુણનો મહા સમુદાય લોઢાની પેઠે ખડુ ભારે છે. સંયમનો ભાર વહન કરવો અતિ અતિ વિકટ છે. આકાશ ગંગાને સોને પુરે જરૂં જેમ દોહીલું છે; તેમ યોવન વયને વિષે સંયમ મહા દુઃકર છે. પ્રતિશ્રોત જરૂં જેમ દુઃખલ છે; તેમ યાવનને વિષે સંયમ મહા દુઃખલ છે. ભુજાએ કરોને જેમ સમુદ્ર તરવો દુઃખલ છે; તેમ સંયમ-ગુણ-સમુદ્ર તરવો યોવનમાં મહા દુઃખલ છે. વેળુનો કવળ જેમ નિઃરસ છે; તેમ સંયમ ખણુ નિઃરસ છે. ખડ્ગ ધારા પર ચાલવું જેમ વિકટ છે; તેમ તપ આચરવો મહા વિકટ છે. જેમ સર્પ એકાંત દષ્ટિથી ચાલે છે; તેમ ચારિત્રમાં ઈર્ષ્યા સુમતિ માટે એકાંતિક ચાલવું મહા દુઃખલ છે. હે પ્રિય પુત્ર ! જેમ લોઢાના જવ ચાવવા દુઃખલ છે; તેમ સંયમ

આચરતાં દુઃખલ છે. જેમ અગ્નિની શીખા પીવી દુઃખલ છે; તેમ પોવનને વિષે યતિપાત્રું અંગિકાર કરવું મહા દુઃખલ છે. કેવળ મંદ સંવયાણુના ધણી કાયર પુરે યતિપાત્રું પામવું તેમ પાળવું દુઃખલ છે. જેમ ત્રાજવે કરી મેર પર્વત તોળવો દુઃખલ છે; તેમ નિશ્વળ-ખણાથી, નિરાંકતાથી દશવિધિ યતિ ધર્મ પાળવો દુઃકર છે. ભુજ્યએ કરી સ્વયંભુ રમણુ સમુદ્ર જેમ તરવો દુઃકર છે; તેમ જે નથી ઉપસમવંત તેને ઉપસમરૂપી સમુદ્ર તરવો દોહીડો છે. હે પુત્ર ! શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ પાંચ પ્રકારે મનુષ્ય સંબંધી ભોગ ભોગવીને—ભુક્ત ભોગી થઇને વૃદ્ધપણુમાં તું ધર્મ આચરજે. માતાપિતાનો ભોગ સંબંધી ઉપદેશ સાંભળીને તે મૃગાપુત્ર માતા પિતા પ્રત્યે એમ બોલ્યો કે—

મૃગાપુત્ર:—વિષયની વૃત્તિ નહોય તેને સંયમ પાળવો કંઇએ દુઃકર નથી. આ આત્માએ શારીરિક એને માનસિક વેદના અ-શાતારૂપે અનંતવાર સહી છે—ભોગવી છે. મહા દુઃખથી ભરેલી ભયને ઉપજાવનારી અતિ રૌદ્ર વેદના આ આત્માએ ભોગવી છે જન્મ જરા મરણુ એ ભયનાં ધામને ચતુર્ગતિરૂપ સંસારાટવિમાં ભમતાં અતિ રૌદ્ર દુઃખે મેં ભોગવ્યાં છે. હે ગુરૂન્નો ! મનુષ્ય ઓકમાં જે અગ્નિ અતિશય ઉજ્જુ મનાઈ છે. તે અગ્નિથી, અ-નંત ગણી ઉજ્જુ તાપવેદના નર્કને વિષે આ આત્માએ ભોગવી છે. મનુષ્ય ઓકમાં જે ટાઢ અતિ શીતળ મનાઈ છે; એ ટાઢથી અનંત ગણી ટાઢ નર્કને વિષે અશાતાએ આ આત્માએ ભોગવી છે. લોહમય ભાજન તેને વિષે ઉંચા પગ બાંધી નીચું મસ્તક

કરીને દેવતાએ વિક્રિય કરેલી ધુંવાકુંવા બળતી અગ્નિમાં આકુંદ કરતાં, આ આત્માએ અત્યુગ્ર દુઃખ ભોગવ્યાં છે. મહા દેવની અગ્નિ જેવી મરૂ દેશમાં જેવી વેળું છે તે વેળું જેવી વજ્રમય વેળું—કદંબ નામે નદીની વેળું છે તે સરીખી ઉખાળું વેળુંને વિષે પૂર્વે મારા આ આત્માને (!) અનંતવાર બાળ્યો છે. આકુંદ કરતાં પચવાના ભાજનને વિષે પચવાને અર્થે મને અનંતીવાર નાખ્યો છે. નર્કમાં મહા રૌદ્ર પરમાધામીઓએ મને મારા કડવા વિપાકને માટે અનંતીવાર હંચા વૃક્ષની શાખાએ બાંધ્યો હતો. બંધવ રહીત એવા મને લાંબે કરવેતે કરીને છેદ્યો હતો, અતિ તિદાણું કંટકું કરીને વ્યાપ્ત હંચા સામલો વૃક્ષને વિષે બાંધીને મહા ખેદ પમાડ્યો હતો પાસે કરીને બાંધી આધો પાછો બાંધવે કરી મને અતિ દુઃખી કર્યો હતો. મહા અસદ્ય કોટલને વિષે રોજડીની પેરે આકુંદ કરતો હું અતિ રૌદ્રતાથી પીડાયો હતો. એ ભોગવવું પડ્યું તે માત્ર મારાં અશુભ કર્મના અનંતીવાર ઉદયથીજ હતું. શ્વાને રૂપે સામનામા પરમાધામીએ કીધો. રાખણ નામા પરમાધામીએ તે શ્વાન રૂપે મને ભોપર પરિ પાડ્યો; જીર્ણ વસ્ત્રની પેરે ફાડ્યો; વૃક્ષની પેરેછેદ્યો; એ વેળા હું અતિ અતિ તરફડતો હતો.

વિકાળ ખડ્ગે કરી, બાલાએ કરી, તથા બીજાં શસ્ત્રવેડે કરી મને તે પ્રચંડીઓએ વિખંડ કીધો હતો. નર્કમાં પાપકર્મ જન્મ લઇને વિપમ જાતિના ખંડનું દુઃખ ભોગવ્યામાં મણા રહી નથી. પરંતુ કરી અનંત પ્રજ્વલિત રથમાં રોજડી પેઠે પરાણે મને બોતર્યો હતો. મહિષની પેઠે દેવતાની વિક્રિય કરેલી અગ્નિમાં હું

અળ્યો હતો. ભડ્યું થઈ અશાતાથી અત્યુગ્ર વેદના ભોગવતો હતો. ઢંક—ગિય નામના વિકાળ પક્ષિયોની સાણુસા સરીખી ચાંચથી ચુંથાઈ અનંત વળવળાટથી કાયર થઈ હું વિલાપ કરતો હતો. તૃષાને લીધે જળપાનનું ચિંતવન કરી વેગમાં દોડતાં વેતર-છીનું છરપલાની ધાર જેવું અનંત દુઃખ પાણી પામ્યો હતો, જેનાં પાંદડાં તિવ્ર ખડ્ગની ધાર જેવાં છે, મહા તાપથી જે તપી રહ્યું છે, તે અસીપત્ર વન હું પામ્યો હતો; ત્યાં આગળ પૂર્વકાળે મને અનંત વાર છેદ્યો હતો. મુદ્ગારથી કરી—તિવ્ર શસ્ત્રથી કરી—ત્રિશુળથી કરી—મુશળથી કરી—તેમજ ગદાથી કરીને મારાં ગાત્ર ભાંગ્યાં હતાં. શરણુરૂપ સુખ વિના હું અશરણુરૂપ અનંત દુઃખ પામ્યો હતો. વસ્ત્રની પેઠે મને છરપલાની તિક્ષ્ણ ધારે કરી—પાળીએ કરી—અને કાતરણીએ કરીને કાપ્યો હતો. મારા ખંડેખંડ કટકા કર્યા હતા. મને ત્રિચ્છો છેદ્યો હતો. ચરચર કરતી મારી ત્વચા ઉતારી હતી. એમ હું અનંત દુઃખ પામ્યો હતો. પરવશતાથી મૃગની પેઠે અનંતવાર પાસમાં હું સપડાયો હતો. પરમાધામીએ મને મગર—મચ્છરૂપે જાળ નાખી અનંત વેળા દુઃખ આપ્યું હતું. સિંયાણારૂપે પંખીની પેઠે જાળમાં બાંધી અનંતવાર મને હણ્યો હતો. ફરશી ઇત્યાદિક શસ્ત્રથી કરીને મને અનંતીવાર વૃક્ષની પેઠે કુટીને મારા સૂક્ષ્મ છેદ કર્યા હતા. મુદ્ગરાદિકના પ્રહાર વતિ લોહકાર જેમ લોહને ટીપે તેમ મને પૂર્વકાળે પરમાધામીઓએ અનંતીવાર ટીપ્યો હતો. તાંબુ, લોહું અને શીંસું અગ્નિથી ગાળી તેનો કળકળતો રસ મને અનંતવાર પાયો હતો. અતિ રૌદ્રતાથી તે પરમાધામીઓ મને એમ કહેતા

હતા કે પૂર્વભવમાં તને માંસ પ્રિય હતું તે લે આ માંસ ! એમ
મારા શરીરના ખંડોખંડ કટકા મેં અનંતીવાર ગળ્યા હતા. મધની
વલ્લભતા માટે પણુ એથી કંઈ ઓછું દુઃખ પડ્યું નહોતું. એમ મેં
મહા ભયથી-મહા ત્રાસથી-અને મહા દુઃખથી કંપાયમાન કાયાએ
કરી અનંત વેદના ભોગવી હતી. જે સહન કરતાં અતિ તિવ્ર—
રૌદ્ર અને ઉત્કૃષ્ટકાળ સ્થિતિની વેદના—સાંભળતાં પણુ અતિ
ભયંકર અનંતવાર તે નર્કમાં મેં ભોગવી હતી. જેવી વેદના મનુષ્ય
લોકમાં છે તેવી દેખાતી પણુ તેથી અનંત ગણી અધિક અશાતા
વેદની નર્કને વિષે રહી હતી. સર્વ ભવને વિષે અશાતા—વેદનો મેં
ભોગવી છે. મેષાનુમેષ માત્ર પણુ જ્યાં શાતા નથી, એ પ્રમાણે
મૃગાયુત્રે વૈરાગ્યભાવથી સંસાર પરિત્રમણુ દુઃખ કહ્યાં. એના ઉત્ત-
રમાં તેનાં જનક જનિતા એમ બોલ્યાં કે હે પુત્ર ! જો તારી ઈચ્છા
દિક્ષા લેવાની છે તો દિક્ષા ગહણુ કર; પણુ ચારિત્રમાં રોગોત્પત્તિ
વેળા વૈદક કોણુ કરશે ?—દુઃખનિવૃત્તિ કોણુ કરશે ? એ વિના બહુ
દોષીયું છે. મૃગાયુત્રે કહ્યું, એ ખરું પણુ તમે વિચારો કે અટવીમાં
મૃગ તેમજ પંખી એકબે હોયછે તેને રોગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે
તનુ વૈદું કોણુ કરેછે ? જેમ વનમાં મૃગ વિહાર કરેછે તેમ હું આ-
ચરિત્રવનમાં વિહાર કરીશ, અને સપ્તાદશ ભેદે શુદ્ધ સંખમનો અનુ-
રાગી થઈશ. દ્વાદશ પ્રકૃતિ તપ આચરીશ. તેમજ મૃગચર્યાથી વિ-
ચરીશ. મૃગને વનમાં રોગનો ઉપદ્રવ થાયછે ત્યારે તેનું વૈદું કોણુ
કરેછે ? એમ પુનઃ કહી તે બોલ્યો કે કોણુ તે. મૃગને ઔષધ દેછે ?
કોણુ તે મૃગને આનંદ, શાંતિ અને સુખ પુછે ? કોણુ તે મૃગને

અહાર જળ આણી આપેછે. જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવ મુક્ત થયા પછી વનગહને જ્યાં સરોવર હોયછે ત્યાં જાયછે. તૃણાદિક પાણીનું સેવન કરીને પાછું જેમ તે મૃગ વિચરે છે તેમ હું વિચરીશ. સારાંશ એ રૂપ મૃગચર્યા હું આચરીશ. એમ હું મૃગની પેઠે સંયમવંત હોઈશ, એનેક સ્થળે વિચરતો યતિ મૃગની પેઠે અપ્રતિબંધ રહે.

મૃગની પેઠે વિચરીને મૃગચર્યા સેવીને સાવધ ઠાળીને યતિ વિચરે. જેમ મૃગ તૃણ જળાદિકની ગોચરી કરે તેમ યતિ ગોચરી કરીને સંયમ ભારનિર્વાહ કરે. દુઃઅહાર માટે ગૃહસ્થને હીંતે નહીં, નિંદા કરે નહીં, એવો સંયમ હું આચરીશ. “एवं पुत्ता जहा सुहं” હે પુત્ર ! જેમ તને સુખ થાય તેમ કર ! એમ માતા પિતાએ અનુરૂપ આપી. અનુરૂપ મળ્યા પછી મમત્વ ભાવ છેદીને જેમ મહાનાગ કંચુક ત્યાગી ચાલ્યો જાયછે તેમ તે મૃગાપુત્ર સંસાર ત્યાગી સંયમધર્મમાં સાવધાન થયો. કંચન, કામિની, મિત્ર, પુત્ર, રાત્રિ એને સર્ગાસંબંધીનો પરિત્યાગી થયો. વસ્ત્રને ધુણી જેમ રજ ખેંચેરી તાખીએ તેમ તે સઘળા પ્રપંચ ત્યાગીને દિક્ષા લેવાને માટે નીકળી પડ્યો. પવિત્ર પાંચ મહાવૃત્તયુક્ત થયો. પંચ સુમતિથી સુશોભિત થયો. ત્રિગુણાનુયુક્તિ થયો. આહ્માજ્યંતરે દાદશ તપથી સંયુક્ત થયો. મમત્વરહિત થયો, નિરહંકારી થયો, સ્ત્રિ-પાદિકના સંગ રહિત થયો. સર્વાત્મભૂતમાં એનો સમાન ભાવ થયો. અહારજળ પ્રાપ્ત થાઓ કે ન થાઓ, સુખ ઉપજે કે દુઃખ જીવિતવ્ય હો કે મરણ હો, કોઈ સ્તુતિ કરો કે કોઈ નિંદા કરો,

કોઈ માન ઘો કે કોઈ અવમાન ઘો તે સઘળાંપર તે સંભાવિ થયો. રીદ્ધિ, રસ અને સુખ એ ત્રિગારવનાં અહંપદ્ય તે વિરક્ત થયો. મનદંડ, વચનદંડ અને તનદંડ નિવર્ત્યા. ચાર કષાયથી વિમુક્ત થયો. એકાદશ માયા નિદાનરૂપ શલ્ય તથા મિથ્યાત્વ ત્રિશલ્યથી તે વિરાગી થયો, સમ મહા ભયથી તે અભય થયો. હાસ્ય અને શોકથી નિવર્ત્યા. નિદાનરહિત થયો. રાગદ્વેષરૂપી બંધનથી છૂટી ગયો. વાંછારહિત થયો, સર્વ પ્રકારના વિલાસથી રહિત થયો. કરવાલથી કોઈ કાપે અને કોઈ અંદન વિલેપન કરે તેપર સંભાવિ થયો. પાપ આવવાનાં સઘળાં દ્વાર તેણે રૂંધ્યાં. શુદ્ધ અંતઃકરણ સહિત ધર્મધ્યાનાદિક વ્યાપારે તે પ્રસસ્ત થયો. જિર્નદ્ર સાસનતત્વ પરાયાણ થયો. રાને કરી, આત્મચારિત્રે કરી, સમ્યકે કરી, તપે કરી, પ્રત્યેક મહાવૃત્તની પાંચ ભાવના એમ પાંચ મહાવૃત્તની પંચીશભાવનાએ કરી અને નિર્મળતાએ કરી તે અનુપમ વિભૂષિત થયો. સમ્યક્ પ્રકારથી ઘણા વર્ષ સુધી આત્મચારિત્ર પરિસેવીને એક માસ અનસન કરીને તે મહા રાની યુવરાજ મૃગાયુત્ર પ્રધાન મોક્ષગતિએ પરવર્યો.

પ્રમાણુ શિક્ષા:—તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ સપ્રમાણુ સિદ્ધ કરેલી દ્વાદશ ભાવનામાંની સંસારભાવનાને દ્રઢ કરવા મૃગાયુત્રનું ચરિત્ર અહીં વર્ણવ્યું. સંસારાટવિમાં પરિભ્રમણ કરતાં અનંત દુઃખો એ વિવેક સિદ્ધ છે; અને એમાં પણ મેવાનુમેષ જ્યાં સુખ નથી એવી નર્કાધોગતિનાં અનંત દુઃખ યુવજ્ઞાની યોગીદ્ર મૃગાયુત્રે જનકજનિતા પ્રતિ વર્ણવ્યાં છે તે કેવળ સંસાર મુક્ત થવનો વિરાગી

ઉપદેશ પ્રદર્શિત કરેછે. આત્મચરિત્ર વ્યવધારણુ કરતાં તપ ય-
 રિસહાદિકનાં બહિર્દુઃખને દુઃખ માન્યું છે; અને મહાધોગતિનાં
 પરિભ્રમણુ રૂપ અનંત દુઃખને બહિર્ભાવ મોહિનીથી સુખ માન્યું
 છે. એ જો કેવી ભ્રમવિચિત્રતા છે ! આત્મચરિત્રનું દુઃખ, તે દુઃખ
 નહી પણ પરમ સુખછે અને પરિણામે અનંત સુખ તરંગ પ્રાપ્તિનું
 કારણછે; તેમજ ભોગવિલાસાદિકનું સુખ તે ક્ષણિક અને બાહિ-
 દ્રશ્ય સુખ તે કેવળ દુઃખજ છે. પરિણામે અનંત દુઃખનું કારણ
 છે એમ સપ્રમાણુ સિદ્ધ કરવા મહા જ્ઞાની મૃગાયુત્રનો વૈરાગ્ય
 અહીં દર્શાવ્યો છે. એ મહાપ્રભાવિક, મહા યશોમાન મૃગાયુત્રની
 પેઠે તપાદિક અને આત્મચરિત્રાદિક શુદ્ધાચરણુ કરે તે ઉત્તમ સાધુ
 ત્રિલોકમાં પ્રસિદ્ધ અને ત્રિલોકમાં પ્રધાન એવી પરમ સિદ્ધિદાયક
 સિદ્ધ ગતિને યામે. સંસાર મમત્વને દુઃખ વૃદ્ધિરૂપ માની તત્ત્વ-
 જ્ઞાનીઓ તે મૃગાયુત્રની પેઠે જ્ઞાનદર્શન ચરિત્રરૂપ દિવ્ય ચિંતા-
 મણિ ને પરમ સુખ અને પરમાનંદને કારણુ આરાધે છે.

મહર્ષિ મૃગાયુત્રનું સર્વોત્તમ ચરિત્ર (સંસાર ભાવનારૂપે)
 સંસાર પરિભ્રમણુનિ વૃત્તિનો, અને તેની સાથે અનેક પ્રકારની
 નિવૃત્તિનો ઉપદેશ કરે છે; એ ઉપરથી નિવૃત્તિઓધ અંતર્દર્શનનું
 નામ રાખી આત્મચરિત્રની ઉત્તમતા વર્ણવતાં આ મૃગાયુત્ર ચરિત્ર
 અહીં આગળ પૂર્ણતા યોમેછે. સંસાર—પરિભ્રમણુ—નિવૃત્તિ અને
 સાવધ ઉપગરણુ, નિવૃત્તિનો પવિત્ર વિચાર તત્ત્વજ્ઞાનીઓ નિ-
 રંતર કરેછે.

મૃગાયુત્ર ચરિત્ર સમાપ્ત.

ષટ્થમ ચિત્ર.

આશ્રવ, સમ્વર, નિર્જરા અને લોક-સ્વરૂપ-ભાવના.

આશ્રવ ભાવના—દ્વાદશ—અવિરતિ, પોદ્શ કષાય, પંચ-
મિથ્યાત્વ, પંચદશયોગ એ સઘળાં આશ્રવદ્વાર એટલે પાપને પ્રવેશ
કરવાનાં પ્રનાલ છે.

મહા વિદેહમાં વિશાળ પુંડરગણિ નગરીના રાજ્યસિંહાસનપર
પુંડરિક અને કુંડરિક બે ભાઈઓ સ્થિર હતા. એક વેળા મહા તત્ત્વ
વિજ્ઞાનો મુનિરાજ વિહાર કરતાં ત્યાં આઘ્યા. મુનિનાં વૈરાગ્ય
વચનામૃતથી કુંડરિક દિક્ષાનુરક્ત થયો; અને ઘેર આઘ્યા પછી
પુંડરિકને રાજ સૌંપી ચારિત્ર અંગીકૃત કર્યું. સરસનિરસ અહાર
કરતાં થોડા કાળે તે રોગગ્રસ્ત થયો; તેથી તે ચારિત્ર, પરિણામે
ભંગ થયો. પુંડરગણિ મહા નગરીની અશોકવાડીમાં આવીને એણે
ઉઘો મુખપટ્ટી વૃક્ષે વલગાડી મૂકી. નિરંતર તે પરિચિંતન કરવા
મંડયો કે પુંડરિક મને રાજ આપશે કે નહીં. આપે? વન રક્ષકે
કુંડરિકને ઓળખ્યો. તેણે જાણે પુંડરિકને વિદિત કર્યું કે આકુળ
વ્યાકુળ થતો તમારો ભાઈ અશોકઆગમાં રહ્યો છે. પુંડરિકે આવી
કુંડરિકના મનોભાવ જોયા; અને તેને ચારિત્રથી ડોલતો જોઈ કે-
ટલોક ઉપદેશ આપી પછી રાજ સૌંપી દહને ઘેર આઘ્યા. કુંડરિકની
આજ્ઞાને સામંત કે મંત્રિ કોઈ અવલંબન ન કરતાં, તેણે સહસ્ત્ર
વર્ષ પ્રવ્રજ્યા પાળી પતિત થયો તે માટે ધિક્કારતા હતા. કુંડરિકે

રાજમાં આવ્યા પછી અતિ અહાર કર્યો, રાત્રિએ એથી કરીને તે બહુ પીડાયો અને વમન થયું, અભાવથી પાસે કોઈ આવ્યું નહીં એથી તેના મનમાં પ્રચંડભાવ આવ્યો, તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આ દરદથી મને બે શાંતિ થાય તો પછી પ્રભાતે એ સઘળાને હું બોધ લઈશ. એવાં મહા દુઃખ્યાનથી મરીને સાતમી નર્કે તે અપયઠાંણુ પાથડે તેત્રિસ સાગરોપમને આયુષ્યે અનંત દુઃખમાં જઈને ઉપજ્યો. કેવાં વિપરીત આશ્રવદ્વાર!!!

સમ્ભવ ભાવના:—ઉપર કહ્યાં તે આશ્રવદ્વાર; અને પાપપ્રનાલને સર્વ પ્રકારે રોકવાં તે સમ્ભવ ભાવ—(આવતા કર્મ-સમૂહને અટકાવવા.)

(પુંડરિકનો અનુસમ્બન્ધ) પુંડરિકનાં મુખપટ્ટી ઇત્યાદિક સાજને ગૃહણ કરીને પુંડરિકે નિશ્ચય કર્યું કે મારે મહર્ષિ ગુરુ કને જયું; અને ત્યાર પછીજ અન્નજળ ગૃહણ કરવું. આગુવાણે ચરણે પરવરતાં પગમાં કંકર, કંટક ખુંચવાથી લોહીની ધારાઓ ચાલી, તોપણ તે ઉત્તમ ધ્યાને સમતા ભાવે રહ્યો. એથી એ મહાનુભાવ પુંડરિક ચવિને સમર્થ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાને તેત્રીશ સાગરોપમનાં અત્યુગ્ર આયુષ્યે દેવરૂપે ઉપજ્યો. આશ્રવથી શી પુંડરિકની દુઃખ દશા ? અને સમ્ભવથી શી પુંડરિકની સુખદશા ?

દ્વિતિય દ્રષ્ટાંત.

શ્રી વજ્રસ્વામી કેવળ કંચનકામિનીના દ્રવ્યભાવ પરિત્યાગી હતા. એક શ્રીમંતની રૂકિમણી નામની મનોહારિણી પુત્રી વજ્ર-

સ્વામીના ઉત્તમ ઉપદેશને શ્રવણ કરીને મોહિત થઈ, ઘેર આવી માતપિતાને કહ્યું કે જો હું આ દેહે પતિ કરું તો માત્ર વજ્રસ્વામીનેજ કરું, અન્યની સાથે સંલગ્ન થવાની મારે પ્રતિજ્ઞા છે. રક્તિમણીને તેનાં માતપિતાએ ઘણુંએ કહ્યું ઘેલી ! વિચાર તો ખરી કે મુનિરાજ તે વળી પરણે ? એણે તો આશ્રવદ્વારની સત્ય પ્રતિજ્ઞા ગૃહણ કરી છે, તોપણ રક્તિમણીએ કહ્યું ન માન્યું. નિરૂપાયે ધનાવા રોડે કેટલુંક દ્રવ્ય અને સુરૂપા રક્તિમણીને માથે લીધી; અને જ્યાં વજ્રસ્વામી વિરાજતા હતા ત્યાં આવીને કહ્યું કે આ લક્ષ્મી છે તેનો તને યથારૂચી ઉપયોગ કરો; અને પૈભવવિલાસમાં વાપરો; અને આ મારી મહાસુકોમળા રક્તિમણી નામની પુત્રીથી પાણીગૃહણ કરો; એમ કહીને તે પોતાને ઘેર આવ્યો. યોવન-સાગરમાં તરતી અને રૂપના અંમારરૂપ રક્તિમણીએ વજ્રસ્વામીને અનેક પ્રકારે ભોગ સંબંધી ઉપદેશ કર્યો; ભોગનાં સુખ અને પ્રકાર વર્ણવી દેખાડ્યા, મનમોહક હાવભાવ તથા અનેક પ્રકારનાં અન્ય ચળાવવાના ઉપાય કર્યા; પરંતુ તે કેવળ વૃથા ગયા, મહા મુંઢરી રક્તિમણી પોતાના મોહકટાક્ષમાં નિષ્કૂળ થઈ, ઉચ્ચચરિત્ર વિજયમાન વજ્રસ્વામી મેરૂની પેઠે અચળ અને એકોલ રહ્યા; રક્તિમણીનાં મન, વચન અને તનના સર્વ ઉપદેશ અને હાવભાવથી તે લેશ માત્ર પીગળ્યા નહીં, આવી મહાવિશાળ દ્રઢતાથી રક્તિમણીએ બોધ પામી નિશ્ચય કર્યો કે આ સમર્થ જીર્ણદ્રિય મહાત્મા કોઈ કાળે ચળિત થનાર નથી, લોહપથ્થર પીગળાવવા સુક્ષ્મ છે, પણ આ મહાપવિત્ર સાધુ વજ્રસ્વામીને પીગળાવવા

સંબંધીની આશા નિરર્થક છતાં અધોગતિનાં કારણરૂપ છે. એમ સુવિચારી તે રૂકિમણીએ પિતાએ આપેલી લક્ષ્મીને શુભ ક્ષેત્રે વાપરીને ચારિત્રને ગૃહણ કર્યું, મન, વચન અને કાયાને અનેક પ્રકારે દમન કરી આત્માર્થ સાધ્યો. એને તત્વરાત્નીઓ સમ્ભવ ભાવના કહેછે.

નિર્જરા ભાવના:—દ્વાદશ પ્રકારનાં તપ વડે કરી કર્મઓધને ખાળીને ભશિમ્ભૂત કરી નાખીએ, તેનું નામ નિર્જરા ભાવના કહેવાય છે. તપના બાર પ્રકારમાં છ બાહ્ય અને છ અલ્પંતર તપ છે. અનશન, ઉણોદરી, વ્રતિસંતોષ, રસપરિત્યાગ, કાયકલેશ અર્થ પ્રતિશક્તિનતા એ છ બાહ્ય તપ છે. પ્રાયશ્ચિત, નિયમ, વૈદ્યાવચ, શાસ્ત્રપઠન, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ એ છ અલ્પંતર તપ છે. નિર્જરા બે પ્રકારે છે એક અકામ નિર્જરા અને દ્વિતિય સકામનિર્જરા. નિર્જરા ભાવનાપર એક વિપ્રપુત્રનું દષ્ટાંત કહીશું.

કોઈપ્રાદ્મણે પોતાના પુત્રને સમ્પ્રવ્યસન ભક્ત જાણીને પોતાને ઘેરથી ગચ્છંતિ પાઠ ભણાવ્યો. ત્યાંથી નીકળી પડ્યો અને જામને તેણે તસ્કર મંડળીથી સ્નેહ સંબંધ જોડ્યો. તે મંડળીના અગ્રેસરે તેને સ્વકામનો પરાક્રમી જાણીને પુત્ર કરીને સ્થાપ્યો. એ વિપ્રપુત્ર દુષ્ટદમન કરવામાં દ્રઢ પ્રહારી જાણાયો. એ ઉપરથી એનું ઉપનામ દ્રઢપ્રહારી કરીને સ્થાપ્યું. તે દ્રઢપ્રહારી તસ્કરમાં અગ્રેસર થયો. નગરઆમ ભાંગવામાં બળવત્તર છાતીવાળો ઠેર્યો. તેણે ધણા પ્રાણીઓના પ્રાણુ બીધા. એક વેળા પોતાના સંગતિ સમુદાયને લખને તેણે એક મહા નગર હૂંટ્યું. દ્રઢપ્રહારી એક વિપ્રને ઘેર બેઠો હતો.

તે વિપ્રને ત્યાં ઘણા પ્રેમભાવથી ક્ષીરભોજન કર્યું હતું. તે ક્ષીર-
ભોજનનાં ભાજનને તે વિપ્રનાં મનોર્થિ ખાજકડાં વિંટાઇ વખ્યાં
હતાં. દ્રઢપ્રહારી તે ભાજનને અડકવા માંડ્યો એટલે બ્રાહ્મણીએ
કહ્યું એ મૂર્ખના મહારાજ ! અભડાવકાં ? અમારે પછી કામ નહીં
આવે એટલું પણું સમજતો નથી. દ્રઢપ્રહારીને આ વચનથી પ્રચન્ડ
વ્યાધો અને તેણે તે દીન સ્ત્રીને કાળધર્મ પમાડી. નહાતો
નહાતો બ્રાહ્મણ સહાવ્યતાએ ધાયો તેને પણ તેણે પરભવ
પ્રાપ્ત કર્યો. એટલામાં ઘરમાંથી ગાય દોડતી આવી, અને તેણે
શીંગડે કરી દ્રઢપ્રહારીને મારવા માંડ્યો તે મહા દુષ્ટે તેને પણ
કાળને સ્વાધિન કરી. એ ગાયના પેટમાંથી એક વાછરડું નીકળી
પડ્યું; તેને તરફડું દેખી દ્રઢપ્રહારીના મનમાં બહુ બહુ પશ્ચાતાપ
થયો. મને બિઠકાર છે કે મેં મહાઅધોર હિંસાઓ કરી, મારો
એ મહાપાપથી ક્યારે છૂટકો થશે ! ખરે ! આત્મસાર્થક સાધ-
વામાંજ શ્રેય છે ! એવી ઉત્તમ ભાવનાએ તેણે પંચમુષ્ટિકેશ હુંચન
કર્યું. નગરની ભાગોળે આવી ઉચ્ચ કાર્યોત્સર્ગે રહ્યો, આખા ન-
ગરને પૂર્વ સંતાપરૂપ થયો હતો; એથી લોકોએ અને બહુ વિદે
સંતાપવા માંડ્યો. જતાં આવતાં ધૂળદંદાં અને પથ્થર છંટાલે અને
તરવારની મુષ્ટિકાવડે તેને અતિ સંતાપ પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં આગળ
લોકસમુદાયે દોઢ મહીના સુધી તેને પરાભવ્યો; પછી થાક્યા;
અને મૂકી દીધો. દ્રઢ પ્રહારી ત્યાંથી કાર્યોત્સર્ગ પાળી ખીજ
ભાગોળે એવાજ ઉચ્ચ કાર્યોત્સર્ગથી રહ્યા, તે દિશાના લોકોએ
પણ એમજ પરાભવ્યો; દોઢ મહીને છંછેડે મૂકી દીધો ત્યાંથી

કાયોત્સર્ગ પાળી દ્રઢપ્રહારી ત્રીજી પોળે રહ્યા તેઓએ પણ મહાપરાભવ આપ્યો ત્યાંથી દોઢ મહોને મૂકી દીધાથી ચોથી પોળે દોઢમાસ સુધી રહ્યા, ત્યાં અનેક પ્રકારના પરિસહને સહન કરીને તે ક્ષમાધર રહ્યો, છઠે માસે અનંત કર્મસમુદાયનેમાળી, વિશોધી વિશોધીને તે કર્મરહિત થયા, સર્વ પ્રકારના મમત્વનો તેણે ત્યાગ કર્યો, અનુપમ કૈવલ્ય જ્ઞાન પામીને તે સુક્તિનાં અનંત સુખાનંદ યુક્ત થયો, એ નિર્જરા ભાવના દ્રઢ થઈ, હવે -

લોકસ્વરૂપ ભાવના:—એ ભાવનાનું સ્વરૂપ અહીં આગળ સંક્ષેપમાં કહેવાનું છે, જેમ પુરૂષ એ હાથ દઈ પગ પહોળા કરી ઉભો રહે તેમ લોકનાળ કિંવા લોક-સ્વરૂપ જાણુ, ત્રિચ્છા થાલને આકારે તે લોક સ્વરૂપ છે, કિંવા માદત્તને ઉભા મૂક્યા સમાન છે, નીચે ભૂવનપતિ, વ્યંતર અંતે સાત નર્ક છે; ત્રીચ્છે અહીં દ્વીપ આવી રહ્યા છે, ઉંચે ખાર દેવલોક, નવગ્રાંથેક પંચ અનુત્તર વિમાન અંતે તેપર અનંત સુખમય પવિત્ર સિદ્ધ ગતિની પડોશી સિદ્ધ શિલા છે, તે લોકાલોક પ્રકાશક સર્વરા, સર્વદરિા અંતે નિરૂપમ કૈવલ્ય જ્ઞાનીઓએ ભાખ્યું છે, સંક્ષેપે લોકસ્વરૂપભાવના કહેવાઈ.

પાપ પ્રતાલને રોકવા માટે આશ્રવભાવના, અંતે સમ્બર ભાવના, તપ મહાદ્વજ માટે નિર્જરાભાવના અંતે લોકસ્વરૂપનું કિંચિત્ તત્ત્વ જાણુવા માટે લોકસ્વરૂપ ભાવના આ દર્શને પૃથ્થમ ચિત્રે પૂર્ણતા પામી.

પૃથ્થમ ચિત્ર સમાપ્ત.

ભેટ.

મોક્ષમાળાના થયેલા ગ્રાહકોમાં-
થી જોઓએ નોંધાવીને આગળથી તે
ગ્રંથનું મૂલ્ય મોકલ્યું છે. તેઓને મો-
ક્ષમાળા પ્રસિદ્ધ કરતાં થયેલા વિલંબ-
ની ક્ષમામાં આ પુસ્તક ભેટ આપ્યું
છે. મોક્ષમાળા તૈયાર છે. મૂલ્ય સવા
રૂપિયા.

[તત્વોપદેશક.]
વવાણીઆ બંદર.

